

FORORD

Et av de viktigste formålene mine med å skrive denne oppgaven er å forsøke å forstå det jeg studerer og det jeg har opplevd og gjort i praksis gjennom det teologiske studiet. Denne oppgaven er min avsluttende eksamen på teoretikum og jeg ønsker derfor å bruke denne til å fordype meg innenfor de områdene jeg finner spesielt interessante og som jeg vil kunne anvende, uavhengig av hvilken del av presteprofesjonen jeg senere velger å arbeide innenfor. Jeg har som mål å samle sammen kunnskapen min for på den måten finne ut hvordan jeg best mulig kan anvende, stole på og nyttiggjøre meg de kunnskaper jeg hittil har tilegnet meg. Jeg håper at en uttesting av teori og praksis vil kunne være med på å gi meg dypere innsikt, mening og forståelse, både i min profesjonalisering og (med)menneskelige utvikling.

Jeg vil se nærmere på enkelte tanker innenfor fagområdene etikk, filosofi, teologi og psykologi. Dette gjør jeg først og fremst for å sette et språk på de erfaringene, tankene og opplevelsene jeg gjorde meg gjennom arbeidet som prestestudent på kreftavdelingen ved Sykehuset i Østfold. Dette arbeidet utspilte seg i regi av integrert praktikum som et ledd i profesjonsutdannelsen. Ønsket om å skrive denne oppgaven ble vekket i meg da jeg desperat søkte etter litteratur og holdepunkter for å kunne møte pasientenes hverdag på avdelingen der jeg arbeidet. I året som har gått etter praksisoppholdet har jeg mange ganger tatt meg i å fundere over magien som kunne fornemmes i den nærværende samtalen. Om ikke samtalen nødvendigvis førte til en større lykke for den kreftrammede, kunne den en stund bringe ro og utadrettethet. Jeg tror nå at de gangene føltes hellige fordi det er i den nærværende og støttende samtalen, vi blir bevisste om, og oppmerksomme på, at livet og mennesker er i stadig skapende prosesser. Ved å lytte til den andres opplevelse av virkeligheten og vedkommendes forhold til denne, åpnes det opp for dypere forståelse av de strukturene som skaper språket vårt og tankene våre, og dermed bærer våre liv. Og paradokset er at livets vonde realiteter også bærer i seg tilgangen til de mest hellige øyeblikk og innsikter.

Jeg ønsker kort og godt å skrive denne oppgaven fordi jeg ser samtalen som en eksistensiell nødvendighet. Det er når mennesket sier sin mening og gir verden navn at de kan forandre den. Og samtalen er menneskets måte å nå betydning på som menneske. Dermed er det mitt ønske og håp at denne oppgaven vil integrere og forene de kunnskapene som jeg har tilegnet

Samtalens verdi – når fortellingen skaper veien videre

meg gjennom den teologiske utdannelsen, slik at de kan bli en del av de grunnholdninger jeg kan møte mennesker med i en felles verden med mange navn.

I denne oppgaven vil jeg se nærmere på tankene innenfor narrativ tilnærming, empowerment og LØFT som veier til å kunne språkliggjøre egne erfaringer og forestillinger. Samtidig er det også viktig for meg å understreke at hele denne oppgaven er tenkt som en samtalem metode. Å lære meg metoder er ikke viktig for å kunne gå inn i et samtalerom. Det å kunne evne å gå inn i en personlig samtale handler for meg mer om at man er istand til å nærme seg den andre som et helt menneske og se den andre som et helt menneske. Ingen metode, teori eller profesjon kan skape hele mennesker. Det er først og fremst gjennom nære og personlige samtaler med andre at vi formes og dannes til hele mennesker. Men det er blitt min erfaring at metoder kan bidra med å språkliggjøre de erfaringene og opplevelsene vi gjør i møte med livet og andre mennesker. Det er med andre ord ikke min hensikt å belyse alt det som det skrives om i denne oppgaven utfra språket innenfor de allerede nevnte metoder. Det er like mye oppgavens formål å se på *verdien av å samtale*.

Jeg retter en takk til mine veiledere Hallgeir Elstad og Marit Bunkholt for nyttige råd og innspill. En takk rettes også til Claus Fasting som har hjulpet meg til å stole på at denne kunnskapen og disse fortellingene er verdifulle nok til å bli skrevet ned. Og sist men ikke minst, en takk til Henriette Brevig som har vært nærværende og hjulpet til med å gjøre min egen vei litt mer fremkommelig.

9. november 2006

Lisa Holm Johansen

1 INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING

1.1 INNLEDNING

I den tiden jeg har utdannet meg ved det teologiske fakultet har både mitt fokus og min interesse vekslet, i takt med at ulik undervisning og praksis har stilt meg overfor nye utfordringer og krav til kunnskap. Det jeg imidlertid har holdt fast på gjennom de forskjellige semestere, er begrepene forsoning og håp, læring, mestring og sunnhet. Dette handler igjen om menneskesyn og handlinger i fellesskapet, sagt med andre ord, det er kristologi i bruk.

I tiden etter at jeg avsluttet integrert praktikum, har jeg som nevnt arbeidet for å integrere, språkliggjøre og knytte de erfaringene og opplevelsene som jeg gjorde meg under praksis som prestestudent, opp mot fag og metode. Narrativ terapi, LØFT og empowerment er de metoder jeg har funnet som jeg opplever rommer et troverdig og meningsfullt språk. Både for det å skape et samtalerom, men også som en metode og retning å være i samtalen på. Gjennom hele studiet har jeg både erfart og holdt fast ved samtalen som vei til sunnhet, og som en hjelp til erkjennelse av felles livsverden og vår innbyrdes ansvarlighet for hverandres muligheter til vekst og liv.

Før jeg går igang med dette arbeidet er det allerede min forståelse at den nærværende samtalen gir adgang til, og bidrar til frigjørelse av skaperkraften i et menneskes liv. Samtidig vil samtalen også være en inngangsport for å kunne se nærmere på de tankekonstruksjonene som har skapt og skaper oss, og som legger føringer for hvordan vi opplever og tolker vår virkelighet. For meg har utøvelse av presteyrket størst verdi og utfordring, nettopp i de muligheter som ligger i de mellommenneskelige møtene. Etter min oppfattelse er samtalen av så stor verdi for kirken at de teologiske utdanningsinstitusjonene, i tiden fremover, bør legge større vekt på at studenter gis mulighet til å fordype seg i denne kunsten. For utøvelse av presteyrket vil mer og mer bære preg av dialog fremfor monolog. Å reflektere over samtalen er verdifullt i seg selv, men også fordi den samtidig bevisstgjør hvilke holdninger og verdier som oppleves skapende og livgivende, og hvilke verdier som bryter ned og virker tappende.

Samtalens verdi – når fortellingen skaper veien videre

Det er min forståelse at ingen tale om Gud skjer i et vakuum. Talen om Gud kan aldri være generell eller objektiv. Talen skjer alltid i en kontekst og i et fellesskap. Det er endel av min tenkning at det aller meste, må forstås ut fra de kontekstene de står i. Også denne oppgaven har sin kontekst og er skapt ved å gjenoppleve og gjenfortelle stemninger og møter med levende liv og mennesker i sårbare livssituasjoner. Min forståelse av å føre samtale innebærer å la seg lede inn i den andres fortelling, for deretter å søke og sette det som fortelles inn i en helhetlig kontekst. Dette ser jeg som helt avgjørende for at presten i det hele tatt skal kunne forstå hvordan og hvorfor den andres fortelling fremstår som den gjør. Derfor vil jeg i denne oppgaven bruke betegnelsen ”nærværende samtale” om samtalen. Dette foregriper at jeg mener at presten må evne å være nærværende, for å kunne se den andre ut fra hennes virkelighet og livsrom. Presten må tøre å la seg berøre, gå inn i og beveges av den andres liv og situasjon. Dermed er det viktig for meg å kunne virke som prest uten å måtte gå inn i den rolleforståelsen av presten som den som innehar makten og adgangen til de rette svarene og de endelige sannhetene. For meg er det viktig å understøtte den andres makt, fordi jeg opplever at det skapes og frigjøres energi, kreativitet, livsmot og styrke hos det mennesket som selv får spørre, søke og definere egne svar og sannheter i møte med et annet menneske. Disse egenskapene holder jeg for helt avgjørende hos den presten som skal bruke samtale som et redskap eller metode for å hjelpe et annet menneske.

Den narrative tradisjonen er den metoden som jeg opplever favner og på en god måte skaper et samtalerom. Det ligger en umiddelbarhet i narrasjonen fordi den aldri kan være helt fullstendig eller kongruent. I narrasjonen ligger tilgangen for rekonstruksjon og nyorientering, og dermed kan det åpnes nye veier til større sunnhet, livskraft og ansvarlighet.

Jeg ser på samtalen som et møte der mennesket blir til. Samtalen kan være med å skape frigjøring på indre og ytre plan. Samtalen handler om å bevisstgjøre en felles livsverden, og å bidra til forsoning og tillit. For å sette oss bedre i stand til å romme vår neste, og gi oss opplagthet til å gi og motta kjærlighet. Jeg slutter aldri å fasinere over samtalens muligheter, og kraften i de begrepene den fordrer.

Min teologiske plattform er særlig formet av min forkjærlighet til fenomenologien og filosofien, da særlig eksistensialismen. Det interessante i relasjonene er hvordan den enkelte opplever og erfarer hendelser og følelser i en gitt kontekst. Jeg fasinere av selve det å være, av livet i seg selv, helt fra vi fødes til vi dør. Eksistensialfilosofi handler da heller ikke bare

om hvordan vi opplever andre mennesker, eller det som skjer i og rundt våre liv, men fokuserer også på hvordan vi velger å *forholde* oss til opplevelsene. Det er derfor i min interesse å bruke tanker fra disse vitenskapsgrenene som en tilnæringsmåte til den andres opplevelse av egen væren, synliggjort gjennom samtalen. Eksistensialistene legger vekt på at mennesket ikke kun er passivt opplevende, men bevissthetssøkende og reflekterende. Kravet til refleksjon rundt egne opplevelser og hvordan man forholder seg til disse innebærer krav til mennesket om å ta *ansvar* for sin væren. Jeg ser på både fenomenologien og eksistensialfilosofien som veier til å kunne føre en nærværende samtale. En samtale der den andres ansvarlighet for eget liv fastholdes, samtidig som prestens ansvar for å være en reflekterende yrkesutøver vektlegges. I fagutøvelsen er utfordringen for presten å hele tiden søke å ta vare på relasjonen, slik at håpet, tilliten og livsmotet blir ivaretatt og fremelsket hos den andre.

Det som er viktigst for meg med et faglig liv er å stadig søke å utvikle evnene til å ta vare på, og bygge opp menneskelige relasjoner. Derfor holder jeg det for viktig å se seg selv og andre mennesker som personer som hele tiden er under utvikling. Som fagperson vil det også være viktig at man evner å arbeide med egen sårbarhet og avhengighet, slik at man beholder makten over eget liv og blir istand til å nærme seg og være i relasjon med andre mennesker på en måte som opprettholder og ivaretar deres makt over sine liv. Å bygge opp en faglig plattform er også å arbeide med å uttrykke selvstendige meninger. For å få til dette må man utvikle sin tenkning. Min egen tenkning er utviklet gjennom studier av litteratur innenfor fagområdene filosofi, teologi og psykologi. En faglig plattform må hele tiden være i bevegelse og vedlikeholdes. Å studere eksistensielle spørsmål som angår Guds eksistens, godhet, ondskap, skjønnhet og sannhet hjelper oss til å kartlegge egne verdier og hva som er med på å opprettholde og videreføre skapelsen.

1.1.2 OPPGAVENS OPPBYGGING

Innledningsvis gjør jeg rede for motivasjon og valg av problemformulering, teoretisk forankring og formålet med denne fordypningsoppgaven. Samtidig gir jeg et lite innblikk i egen og oppgavens verdiforankring. Deretter følger en presentasjon av oppgavens metode, fremgangsmåte og teorivalg (kap 1).

Oppgavens teoridel omhandler narrativ tilnærming, empowerment, løsningsfokusert tilnærming (LØFT) og nærværende samtale (kap 2).

Drøftingen er et knippe av enkeltrefleksjoner hvor praksiserfaring og teori møtes. De begreper som jeg henter frem i denne oppgaven er blant annet *ansvarlighet, håp, lykke, makt, sunnhet, sanselighet, tilhørighet og fellesskap* (kap 3).

Tilslutt følger en oppsummering og en konklusjon (kap 4).

1.2 MENNESKESYN OG SAMTALEN

*”Om jeg ikke elsker verden – om jeg ikke elsker livet – om jeg ikke elsker menneskene – kan jeg ikke delta i en dialog”*¹. Paulo Freire mente at vår funksjon som mennesker er å bidra med ”humanisering”, det vil si å gjøre verden mer menneskelig. Dette mente han bare kunne skje der enkeltinivider i likeverdig samarbeid omformer sine omgivelser i overensstemmelse med egne behov og i tråd med sin sanne natur. For Freire er det menneskelige fellesskapet til for å tjene vår frie utvikling som mennesker, og ikke et fellesskap der noen skal undertrykke andre til berikelse av seg selv. For han var mennesket alle tings mål². Og han mente at dialogen, med sitt utspring i kjærlighet, ydmykhet og tro, skaper et horisontalt forhold som igjen skaper gjensidig tillit mellom de to samtalende. Som en nødvendig forutsetning for å føre de to samtalende inn i et enda nærrere fellesskap i et forsøk på å gi verden navn.

Mitt menneskesyn er preget av min tro på menneskets evne til å skape og til å gjenskape, til å handle og til å handle på nytt. Jeg har en intens tro på at mennesket kan få til det det vil. Og jeg tror på menneskets streben etter menneskeverd. Og jeg tror også på at menneskets evne til å skape og forandre alltid vil gjenfødtes selv om den samtidig alltid vil motarbeides fra ulike hold. Og jeg tror at denne gjenfødselen ikke skjer tilfeldig, men at den skjer der mennesket hevder sin rett til å være den frie forteller av sin livshistorie. Jeg tror også at Gud er

¹ Paulo Friere, 2003, s.63

² Paulo Freire, 2003, s.4

utgangspunktet for alt, og at alle mennesker er elsket av Gud, og at dette må være mitt holdepunkt de gangene jeg selv ikke kan elske et annet menneske.

Følgen av dette menneskesynet blir et håp om en fagutøvelse som fastholder menneskets ansvarlighet og rett til medvirkning i eget liv.

1.3 PRESENTASJON AV PROBLEMSTILLING

Å skulle skrive om samtalen kunne vært gjort på mange måter. Studiet i teologi åpner for mange vinklinger i så måte. I det videre presenterer jeg problemstillingen, avgrenser den og forklarer hvorfor jeg har valgt å belyse samtalen ved hjelp av nettopp disse metodene og tankene i narrativ tilnærming, empowerment og LØFT.

1.3.1 Problemstilling

Hva kan narrativ terapi, empowerment og LØFT tilsammen bidra med som hjelp til prester som skal legge til rette for, og være i, en nærværende samtale med mennesker som befinner seg i sårbare livssituasjoner? Og hva er egentlig verdien av å føre samtaler?

Jeg vil se på hvordan *narrativ tilnærming* ser mennesket som en fortelling der tidligere erfaringer og opplevelser har dannet de konstruksjonene som vedkommende nå tolker tilværelsen utifra. Disse fortellingene formulerer i en eller annen form, den andres ressurser og handlingskapasitet. At presten har innsikter i den narrative tilnærmingen, vil kunne hjelpe henne til å bruke samtalen som et middel til å være en medskaper av nye fortellinger og muligheter. Jeg ser på *empowerment-tenkning* som innsikten om at vi alle er ansvarlige for eget liv, samtidig som vi alle betinger hverandres mulighet for liv og utfoldelse. Om denne innsikten får inngå som endel av prestens grunnholdning til den andre, vil dette gi presten noe av den hjelpen hun trenger for å kunne være både tilstede og nærværende, uten å miste seg selv og den andre av syne. Dette er særlig viktig fordi prester ofte jobber med mennesker som befinner seg i sårbare livssituasjoner. Derfor trenger presten holdepunkter og referanser slik at

hun kan fastholde hva som er hennes eget og hva som hører til den andres liv. *LØFT* er en slags sokratisk tilnæringsmåte presten kan bruke for å avdekke den andres glemte eller oversette mestringsmuligheter. Det jeg opplever som inspirerende ved denne tenkningen er at den fokuserer på det som virker hos den andre. Dette er viktig for alt arbeid som ønsker å være håpsfrembærende. Slik som i den narrative tilnærmingen er også denne tenkningen kontekstuell, i begge tradisjonene ses den andres handlinger og følelser i lys av den konteksten de utspilles i. Presten er her å betrakte som en assistent som skal hjelpe den andre å avdekke hva som er dennes perspektiver og kompetanse.

1.4 KORT DEFINISJON AV PROBLEMSTILLINGENS BEGREPER

Under følger noen korte definisjoner av nærværende samtale, narrativ tilnærming, empowerment og *LØFT*. Begrepene vil bli ytterligere beskrevet og presisert i oppgavens teoridel.

1.4.1 Nærværende samtale

Den nærværende samtalen betegner i denne sammenheng den profesjonelle samtalen. Ved å betegne den profesjonelle samtalen som nærværende, ønsker jeg å understreke at denne samtalen er til for den andre. Presten skal legge egne behov til side og legge til rette for et samtalerom der den andre kan oppleve tillit og respekt, og der de begge får sin verdighet ivaretatt. Nærværenhet fordrer at presten aktivt og konsentrert søker å se, høre og bekrefte den andre, det er denne nærværenheten som blir sett som et grunnleggende prinsipp i den profesjonelle samtalen.

1.4.2 Narrativ tilnærming

Det er den narrative tilnærmingen som særlig har farget det språket og de refleksjonene som bærer denne oppgaven. En slik tilnærming til samtalen dreier seg om å se mennesket som en historieforteller, og har sitt utgangspunkt i at vi mennesker opplever og erfarer våre liv gjennom de historiene vi forteller om dem.

Geir Lundby er klinisk sosionom og familieterapeut, og han har blant annet disse stikkordene for hva som gjør fortellinger så nyttige i den menneskelige kommunikasjonen og for terapien³;

1. en sosialt akseptabel forklaring på det uventede eller på avvik fra det normale
2. en måte å tolke eller forstå våre erfaringer på, på nye måter
3. en måte å formidle til andre hvem vi er
4. en ramme å gi orden til erfaringer
5. gi oss en opplevelse av identitet
6. en måte å utvide perspektivet vårt på, ved å plassere erfaringer i en større sammenheng

1.4.3 Løsningsfokusert tilnærming (LØFT)

Kirsti R. Haaland er spesialist i klinisk psykologi og beskriver LØFT gjennom følgende punkter⁴:

1. Fokus på løsningsbygging, ikke problemløsning
2. Klientens egne mål er drivkraften i aktiviteten
3. Vektlegging av fremtidsmuligheter fremfor tidligere traumer
4. Fremtiden skapes og forhandles frem

³ Lundby, 2000, s.62

⁴ Haaland, 2005, s.47

5. Klienter er eksperter på egne liv
6. Selv ved store problemer begynner man med små enkle steg som det er mulig å utføre, og som leder mot løsninger
7. Alle investerer i løsninger som igjen skaper nye løsninger
8. LØFT gir håp og er optimistisk og respektfull i forhold til klientens vilje
9. Alle gjør så godt de kan under svært forskjellige omstendigheter

1.4.4 Empowerment

Ingun Stang er sykepleier med embetseksamen innen sykepleievitenskap. Hun bruker betegnelsen bemyndigelse på begrepet empowerment, og denne vil også jeg benytte gjennom oppgaven. Hun skriver at bemyndigelse *er en prosess og er den måten som mennesker, organisasjoner og lokalsamfunn oppnår mestring over livet på*⁵. I tillegg påpeker hun at bemyndigelse innebærer samhandling med andre, og at det derfor er et relasjonelt begrep, samt at bemyndigelse innebærer forandring både på privat- gruppe- og samfunnsnivå. Bemyndigelse sett som resultat er at et menneske blir i stand til å ta beslutninger i eget liv, og opplever å ha kontroll i en gitt situasjon. Det er også viktig at vedkommende får utviklet et positivt selvbilde, og får tro på, og blir istand til å bruke egne ressurser, for å løse sine egne problemer, på egenhånd eller i fellesskap med andre.⁶

⁵ Stang, 2001, s.23

⁶ Stang, 2001, s.29

2 MENNESKET HAR ALT, UNNTATT DET MAN TAR FRA DEM

I denne delen av oppgaven vil jeg gjøre rede for, og definere, noe av det som er tankene innenfor nærværende samtale, narrativ tilnærming, løsningsfokusert tilnærming, og empowerment.

2.1 DEN NÆRVÆRENDE SAMTALEN

Når et menneske forandres, forandres også verden

Når jeg betegner samtalen som nærværende er det fordi jeg på den måten vil markere et skille mellom den profesjonelle samtalen og annen samtale. Jeg vil senere i oppgaven utdype og forklare nærmere hvorfor jeg mener at et slikt skille er nødvendig. Den profesjonelle samtalen skal bære preg av *aktiv* lytting, presten skal være *henvendt* –verbalt og nonverbalt – for på den måten å vise *interesse, omsorg, og oppmerksomhet* på en slik måte at den andre føler seg ivaretatt. Nærværenhet hører med til den profesjonelles *holdning* til den andre. Den nærværende samtalen betegner en *terapeutisk* samtale der prestens fagkunnskap er dennes inngangsbillett for deltagelse i den andres livssituasjon.

I den gode samtalen med andre synes mennesket å bli mest menneskelig. Samtalen kan være et redskap for fellesskap og bevissthet om oss selv og vår felles livsverden. I samtale med andre brukes språket for å synliggjøre våre egne indre konturer, og virkelighetens ytre konturer slik de oppleves og erfares av oss. Både tonefall, stemmeleie og stillheten har sin rolle i samtalen, her finnes også tvilen og de søkende pausene og nyansene er forutsetningen. Vi kan bare få tak i det som hender inne i oss og i verden utenfor oss ved å snakke om det, og ved å snakke om det lærer vi oss å bli menneskelige. I etterkant av den gode samtalen vet vi mer om oss selv. Og semantikkens rom er derfor større enn rommet den føres i. Også det å

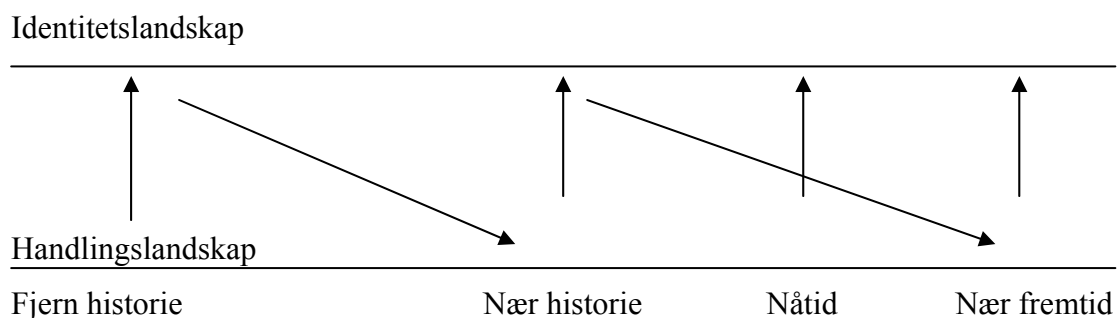
Samtalens verdi – når fortellingen skaper veien videre

lytte til andre og leve seg inn i deres verden bidrar til å skape en indre virkelighet, på samme måte som det å høre sin egen stemme forsøke å fange noe virkelig gjennom samtale.

Det den nærværende samtalen bærer i seg som en mulighet, er at vi gjennom å samtale kan samarbeide om å skape nye framtidsvisjoner som igjen kan bidra til å øke menneskers *håp* for framtiden. Det er bare gjennom den nærværende samtalen at den andre kan få tid og rom til å få utforsket og utfordret den dominerende historien om seg selv, og få frihet til å fremføre andre, ennå ikke fortalte, fortellinger. Den nærværende samtalen gir rom for å rekonstruere sin egen identitet, og ved det vil relasjonene til andre bli endret.

Dette er noe av det jeg ser som selve *den nærværende samtalens verdi*. Og derfor er det jeg ikke slutter å forundres over den skapende mulighet den har i et menneskes liv og hvilken enorm bevegelseskraft den innehar.

Den nærværende samtalen med en prest eller annen terapeut trer ofte i kraft der mennesket har havnet i truede eller vanskelige omstendigheter. Ikke sjeldent fører disse omstendighetene til man skaper negative konklusjoner om seg selv. Dette kan innebære at den som søker å samtale bærer med seg et bilde av seg selv som ”håpløs”, ”deprimert”, ”gal” eller en annen problematisk identitetskonklusjon. Gjennom samtalen kan presten reforhandle det bildet den andre har av seg selv. Ved aktivt å lytte til den historien som fortelles kan presten gjennom å utvise nysgjerrighet på de neglisjerte aspektene ved historiene, bidra til at den andre får utviklet en ny historie om seg selv. Michael White kaller det *å få en tykkere historie som inneholder elementer som ikke tidligere har fått plass i historien*⁷. En videre introduksjon av Michael White vil bli gitt i avsnittet om Narrativ tilnærming. Her vil jeg i første omgang hente fram et poeng ved å gjenskape det kartet White har utarbeidet som et hjelpemiddel i det han kaller ”reauthouring conversation”;

⁷ Haaland, 2005, s.97

Narrativ tilnærming forholder seg til tre livslag; hendelser, altså slik livet blir levd, tolkninger og opplevelser av livet og formidlingen av opplevelsene gjennom fortellingen. Samtalen har sitt utgangspunkt i handlingslandskapet som er hendelser den andre gjenforteller og gir handlingsstatus. Det kan også være hendelser som ikke nevnes fordi den andre har oversett dem eller av ulike grunner neglisjerer dem fordi de ikke passer inn i vedkommendes eksisterende historie. Tanken i den narrative tilnærmingen er at det finnes mange hendelser som ennå ikke har blitt fortalt inn i historien. Det er disse presten kan lytte seg frem til for å medskape en rikere og mer levedyktig historie. Dermed innebærer denne formen for samtale at presten og den andre må snakke *med* hverandre og ikke *til* hverandre. Det er en prosess der presten deltar i utviklingen av nye meninger, nye virkeligheter og nye historier. Prestens rolle er å bidra til et *fritt* samtalerom. *Fokuset er ikke å skape forandring, men å åpne rommet for samtalen*⁸. Dette utgangspunktet for å være prest i et samtalerom er det som jeg selv har erfart som gode måter å møte den andre på, og der den andre også ga uttrykk for å føle seg sett og kommet i møte. Noen eksempler på hva som kan skje i et slikt fritt samtalerom blir gitt i oppgavens drøftingsdel.

I arbeidet med de ikke-fortalte historiene og integreringen av disse i en ny identitet, kan presten benytte White's kart med handlingslandskap og identitetslandskap. Mellom disse landskapene bygges det White kaller ”scaffolding” (stillasbygging). Gjennom utforskende spørsmål bygges det ny informasjon som kan skape grunnlaget for en rikere og mer nyansert fortelling. White er også opptatt av den andres skjulte initiativer⁹ som er de handlinger personen hadde ønsket å utføre, men som hun ikke maktet eller så mulighet for på det gitte tidspunktet i vedkommendes liv.

Det er viktig at samtalen tar utgangspunkt i det som den fortellende fra begynnelsen av er opptatt av, dette for å gi den andre følelsen av å bli møtt og anerkjent. Deretter kan historien utfordres med det som det blir mulig for presten å vite ut fra livet slik det blir beskrevet som levd. Og det er her den ennå ikke fortalte fortellingen kommer inn.

Kartet til White kan hjelpe presten til å kunne bringe nytt livsmot og håp inn i fortellingen ved å bevege seg mellom det kjente og det som det er mulig å bli kjent med. Stillaset blir i denne

⁸ Lundby, 2000, s.111

⁹ Haaland, 2005, s.95

forbindelsen en metafor for det som stabiliserer bygget til den nye historien kan stå på egne ben. White understreker at den nye fortellingen skal *fungere ute i samfunnet i de sosiale sammenhenger personen vanker i*¹⁰.

Den nærværende samtalen kan gi muligheten for at mennesket kan få utviklet en rikere historie og en rikere identitet. Mitt håp og engasjement er at det menneske som blir gitt rom til å formulere sin fortelling, og som aktivt og empatisk blir lyttet til, vil kunne oppnå større sunnhet og livsstyrke og dermed bli deltager i et fellesskapet der nestekjærlighet kan gis og mottas selv under vanskelige livsforhold. *Samtalen er av så stor verdi fordi det er min overbevisning at mennesket blir til i fellesskap med andre, og at ingen samtale kan finne sted uten håp, og håpet driver mennesker sammen til samtale med verden som mellomledd.*

2.2 NARRATIV TILNÆRMING

*”Du tog mål af min daglighorisont, og mens jeg sad som på nåle så du dit snit til at trække nålene ud og anvende dem i dit snitmønster. Du klippede og øgede og lagde min gamle konfektionssyede horisont ud med adskillige tusinde kilometer, så den ikke strammede så meget om livet”*¹¹

Både narrativ tilnærming og LØFT har sitt utspring i familierapifeltet. Særlig på 1980- og 90-tallet vokste det frem ideer som førte til brudd med den positivistiske tradisjonen. Det ble et økt fokus på å hjelpe terapeuten å forstå hvordan hun virket inn på den hun behandlet. Cecchin innførte begreper som terapeuten som ikke-ekspert, ikke-viter, terapeuten som nysgjerrig og uærbødig. Kort oppsummert skjer det i denne perioden en forflytning fra klientsystemet som et system man kan observere som en uavhengig observatør, til en vektlegging av terapeutens teoretiske grunnantagelser, holdninger og erfaringer og hvordan disse styrer terapeutens fremgangsmåter i forhold til klientene. *Terapeuten som respektfull, lyttende, undrende og bekreftende samtalepartner ble understreket, samtidig som terapeutens*

¹⁰ Haaland, 2005, s.100

¹¹ Møllehave og Andersen, 2003, s.18

ekspertposisjon ble tonet ned. I den postmoderne perioden har klienten som ekspert på seg selv blitt fremhevet¹².

Mine tanker om narrativ tilnærming er først og fremst hentet fra arbeidet til Michael White og David Epston. Disse er knyttet til Dulwich Center i Australia og regnes som grunnleggerne av denne terapimetoden. Dette er som nevnt tidligere, en metode eller strategi for å nyskrive problemfylte historier. Men det jeg også synes er viktig er at denne retningen formidler en holdning til den andre og de problemene hun sliter med. Utgangspunktet for denne tilnærmingen til samtalen er at mennesket ikke er problemene sine. Heller ikke ligger problemet i forholdet mellom mennesker, men det er problemet selv som er problemet. Det lever nærmest sitt eget liv. Narrativ tilnærming handler også om å skille mennesket fra problemet slik at hun kan gjenvinne makten og kontrollen over seg selv og eget liv. Den narrative tilnærmingen innebærer at presten bruker en meningsfull rekke av spørsmål som har en gjennomgående frigjørende effekt på den andre. Spørsmålene knyttes opp mot den stillasbyggingen jeg tidligere har tegnet og forklart. Spørsmålene er de byggesteinene som sakte og forsiktig konstruerer en ny historie.

Å skille problemet fra mennesket kalles også for eksternalisering. Ideen om eksternalisering har White og Epston hentet fra den franske filosofen Michel Foucaults teorier om at vi alle internaliserer de dominerende narrative i den kulturen vi lever i. Epston kaller den dominerende historien som underbygger denne prosessen for internaliserende diskurs, og at vi må bevisstgjøres denne prosessen for å kunne frigjøres som mennesker;

”En eksternaliserende holdning kan motvirke den objektiviserende innflytelsen til den internaliserende diskursen, ved å objektgjøre og skille ut det som har blitt internalisert. Men for å tilegne oss en internaliserende verdensanskuelse må vi omskolere vår persepsjon slik at vi objektgjør problemer istedenfor folk”¹³

Diskurs kan forklares som den måten som en fortelling blir fortalt på, samt de valg som ligger til grunn for hva som fortelles, og eventuelt hva som utelates og de virkemidlene som blir brukt. En diskurs innebærer med andre ord at man har et felles utgangspunkt eller emne for

¹² Haaland, 2005, ss.32-36

¹³ Lundby, 2000, s.120

selve samtalen som styrer hva man samtaler om og hva man ikke samtaler om. Det innebærer ikke nødvendigvis en enighet om alt, men det begrenser hvilke samtaler som får føres innenfor diskursen. I praksis vil dette innebære at det på alle samfunnsplan handles ut fra sannheter og forestillinger som det sjeldent eller aldri blir satt spørsmålstegn ved. Dette er et utslag av at mennesker innen de ulike rollene tilpasser seg et felles språk som føres innad i gruppen eller familien, og hvor man deler grunnleggende verdier, forestillinger og begreper. Om denne felles grunnen ikke var tilstede ville man være nødt til å begynne hver handling og hver samtale med å klargjøre hva, hvorfor og hvordan. Foucault ser diskurser som en måte å opprettholde eller skape makt på. Ved å utforme diskurser for hva som for eksempel er akseptabel kunnskap, skapes maktforhold der ”objektiv kunnskap” blir gjort til allmenne sannheter. Og makten videreføres der hvor mennesker uten å sette spørsmålstegn, praktiserer og bærer ”sannhetene” med seg videre. Som subjekter for denne type makt gjennom kunnskap, hevder han at vi er;

....judged, condemned, classified, determined in our undertaking, destined to a certain mode of living or dying, as a function of the true discourses which are the bearers of the specific effects of power¹⁴.

Denne kunnskap til makt gjenspeiles både i vår kunnskap om kjønn, kropp, barn, pasienter, seksualitet, eldre, og så videre, overalt der mennesket blir vurdert, analysert og behandlet. I følge Foucault er derfor filosofiens og den kritiske tankes viktigste oppgave å vurdere de begrunnelser vi legger til føring for våre handlinger og vurderinger, samt vurdere de historiske konsekvensene, og de begrensninger og farer som følger med handlingene.

Dette er tanker som vi finner igjen i et sosialkonstruksjonistisk syn på verden og våre ”sannheter”. Det å fortelle og sette språk på våre opplevelser blir sett på som en hele tiden pågående prosess. Fortellingene er knyttet til hvem vi forteller de til og i hvilken kontekst. Og det er i språket at samfunnet konstruerer sitt syn på virkeligheten. *For sosialkonstruksjonister er den eneste verden folk kjenner til, den verden vi deler i språket, og språket er en samhandlende prosess, ikke en passiv mottaker av allerede eksisterende sannheter¹⁵.*

¹⁴ White og Epston, 1990, s.20

¹⁵ Haaland, 2005, s.95

Utgangspunktet for White og Epston for å arbeide med narrativer var et ønske om å utfordre vår kulturs måte å snakke om livet og relasjoner på. Begrepet *internaliserende diskurs* er derfor betegnelsen på den måten vi bruker språket vårt på som objektiverer og tingliggjør mennesker. Dette skjer fordi vi konstruerer andre mennesker og oss selv løsrevet fra kontekst. For eksempel ved å beskrive oss selv eller andre i statiske påstander som; Jeg er vimsete, læreren er konfliktsky, Hanne er flink og så videre. Dette er sosiale konstruksjoner som fanger oss selv og andre i strukturer. Den narrative tilnærmingen innehar muligheter til å sette spørsmålstegn til disse observasjonene og vår egen forståelse. Hvordan var situasjonen da jeg ble oppfattet som vimsete? Hvem hadde makt til å gi meg denne definisjonen? Hva innebærer det for meg å oppdage at definisjonen er sosialt konstruert? Gjennom narrativ tilnærming avsløres den strukturen som holder en person fanget i det det er selve personen som utpekes som problemet. Ved å skille den andre fra problemet gir presten vedkommende frihet til å være mer enn innenfor de rammene den tidligere problemdefinerings gir, samt at problemet blir gitt andre navn som tydeliggjør at det ikke er hun som er problemet.

Diskurser er over beskrevet som konstruksjoner. De kan være mer eller mindre gode, men de har det formål å gi strukturer til tilværelsen som vi kan orientere oss ut fra. Diskursene er dermed med på å prege samtalens rom. Mennesker som arbeider i organisasjoner formidler ikke bare seg selv, de er også organisasjonens representanter. Og er vi tro mot de generelle oppfatningene vil vi mest sannsynlig forvente å møte en omsorgsfull sykepleier, en barsk og formell politibetjent, en formalistisk jurist og så videre. Ofte er også disse personenes klesdrakt med på å illustrere deres fortelling. Men samtidig foregår også alle de skjulte formidlingene. Vi kan oppfatte noe som en person er seg ubevisst eller bevisst forsøker å gjemme. Vi mennesker speiler hverandre uavbrutt, både i det vi skjuler og i det vi avslører om hverandre. Crafoord fremstiller møter mellom mennesker som et sted der det strømmer til med flere lag av ulike representasjoner:

”Automatisk, kreativt og spontant spejler vi hele tiden det, som rækkes os gennem fortællingernes udtalte og uudtalte udsagn. Vi fører en spontan dialog uden ord i vårt indre – tager imod budskaber via vår indre lytten og bearbejder dem og giver dem tilbage – på en måde, som vi aldri helt kan kontrollere: ved vår holdning, vore bevægelser, vor fornemmelse og vor formidling av kropsspændinger og hudens

farveskift og ikke minst ved blikkene og øjnenes intense spil”¹⁶.

Narrativ tilnærming bygger på det sentrale elementet at mennesket har behov for å skape mening og sammenheng med det som møter oss i livet. Vi søker å tolke de budskaper vi mottar fra andre personer, vi søker å sette hendelser og opplevelser i sammenhenger vi kan forstå og på en slik måte at vi kan forholde oss til dem. Vi skaper historier som gir vårt liv struktur, helhet, sammenheng og mening. Haaland beskriver historiene om våre liv som det som gir rammen om erfaringene våre, og organiserer og gir et mønster til erfaringene¹⁷. I historiene blir fortid, nåtid og fremtid knyttet sammen, og danner begynnelse og avslutninger. Våre historier skaper dermed mening og sammenheng langs en tidsdimensjon. Ved hjelp av språket skaper historiene våre liv slik det erfarer og oppleves av oss. Dermed består vår livshistorie av tre lag:

- livet slik det blir levd
- vår opplevelse av livet
- formidling av opplevelsen gjennom fortellingen vår

Crafoord hevder at det å nærme seg et menneske som man ønsker å føre en samtale med, kan ligne på den måten man nærmer seg et dikt eller en litterær tekst. Han skriver at de historiene vi skaper for å forstå og orientere oss i våre liv blir en slags klesdrakt vi bærer. Den forteller om likheter og forskjeller, den forteller hva vi vil skjule og hva vi ønsker å fremheve, den skildrer det vi verdsetter hos oss selv og det vi helst ikke vil vite av. I fortellingen både skjuler og viser vi oss samtidig, og det er språket ved hjelp av ordene som gir oss mulighet til å skape den drakten vi ifører oss, og den kan være mer eller mindre gjennomskiktig og mer eller mindre kunstferdig sammensatt¹⁸.

Alle fortellinger inneholder både sannheter og løgner, eller kanskje burde vi heller si at den fortellingen som eksponerer og fremstiller oss, også må inneha den funksjonen å beskytte og skjule oss.

Felles for fortellingene er at de bidrar til å fortolke tilværelsen og skape sammenheng og mening. Vi mennesker opplever og erfarer våre liv gjennom de fortellingene vi forteller. Og

¹⁶ Crafoord, 1994, s.29

¹⁷ Haaland, 2005, s.94

¹⁸ Crafoord, 1994, s.25

fortellingene fremstår som de gjør på grunn av de utvelgelsene av hendelser vi tar og de fortolkningene vi gjør av tilværelsen. De nye erfaringene vi gjør oss tilpasses den allerede eksisterende historien, vi fortolker det nye ved hjelp av det vi allerede vet og har etablert som sannheter som holder våre liv oppe. Dermed foretar vi hele tiden fortolkninger som er med på å bære våre historier videre.

Når det gjelder fortellinger har disse visse fellestrekk. Vi kan beskrive fortellinger som beskrivelser av hendelser og erfaringer med tre grunnleggende trekk¹⁹:

- Fortellinger forteller om *mennesker*
- Fortellinger forteller om *handlinger*
- Fortellinger har en *forteller*

Det jeg synes gjør fortellingen til en fasinende tilnæringsmåte til andre mennesker, er at fortellingen nettopp handler om *mennesker*. Her er ikke mennesker gjenstand for empiriske undersøkelser, ei heller for logisk analyse. Det er bare i fortellingen som mennesket selv blir subjekt. I fortellingen handler og lider de, og de fremstår i sin egen individualitet slik de selv og andre har bidratt med å forme den. Å lytte til et menneskes fortelling gir oss innblikk både i de handlingene mennesket selv har skapt og skaper, samt de handlingene som de er vevd inn i gjennom vennskapsbånd og familierelasjoner. Samtidig avdekkes i fortellingen de tanker og motiver som styrer handlinger eller hemmer en persons handlingsrom.

Jeg har tidligere vært inne på at det er utvalgte *hendelser* som danner fortellingen, og at det er hvordan disse organiseres som danner strukturen i fortellingen. Og ikke minst er *fortelleren* viktig. Fortelleren er som forfatter av fortellingen den som tillegger andre personer motiver og tanker og fortolker de ulike hendelsesforløp. For presten blir oppgaven som samtalepartner i denne sammenheng å prøve å forstå hvordan fortelleren vever sammen det som skjer i det ytre landskapet med de indre tankene. Denne sammenvevingen kalles av Riceour for *plot*²⁰. Dette plottet handler ikke bare om at fortellingen består av handlinger og hendelser, men det er også et annet landskap vevd inn i plottet som av narrative terapeuter kalles *bevissthetslandskapet*. Dette landskapet avdekkes ved at terapeuten stiller spørsmål til det som fortelles, *hvorfor* handler vedkommende som hun gjør og *hva* håper hun skal skje eller ikke skje, med andre ord

¹⁹ Kvanvig, 1999, s.204

²⁰ Kvanvig, 1999, s.278

hva er det for *motiver* som driver vedkommendes fortelling. *Fortelleren inviterer presten med på en reise inn i en tanke- og handlingsverden.*

Jeg mener at tilegnelse og bruk av kunnskapen som den narrative tilnærmingen bidrar med, vil kunne hjelpe presten til å ivareta viktige psykologiske funksjoner hos den andre. Narrativer bidrar til opplevelsen av identitet, struktur, mening og sammenheng. I tillegg har narrativene viktige sosiale aspekter ved seg fordi de gir opplevelse av tilhørighet, både sosialt og historisk, samt at det er en måte og presentere seg for andre mennesker på. Dette er også en måte der den andre bemyndiges, da den som forteller har skapermakt idet hun gis, eller griper, muligheten til å ta kontroll over konstruksjonen om seg selv og sin historie. Samtidig vil det å jobbe ut fra narrativer være en metode å jobbe på som kan fremme kreativitet og spontanitet hos presten, og forhindre at prestene på forhånd forestiller seg svarene. Geir Lundby skriver at det er vanskelig med vår læringshistorie å klare å høre på folks historier bare som historier. Og at på bakgrunn av den dominerende kunnskapen i vår kultur er ganske enkelt det å lytte til hva noen forteller oss en revolusjonerende handling. Han skriver at det er bare når vi forsøker å sette oss i den andres sted, søke å forstå hva som er hennes perspektiv, hennes språk, og hva som gjør at hun trenger hjelp nå, at vi som hjelpere kan gjenkjenne alternative historier. Og til tross for alt det som vår utdanning forteller oss at vi vet, må vi forsøke å lytte etter det vi ikke vet²¹. Narrativ tilnærming innebærer at den får formidlet sin historie på en måte som er meningsfull for henne, og at presten tillater seg å bli berørt, utfordret og påvirket av hennes verden. På den måten kan presten være med å speile det som fortelles, møte den andre i hennes fortelling og hjelpe til med refleksjoner og samtaler som bidrar til håp og livsstyrke.

2.3 LØSNINGSFOKUSERT TILNÆRMING

Denne modellen er preget av et respektfullt forhold til den andre, og en tro på at mennesket har ressurser til å finne fram til egne løsninger når livet er vanskelig.

Den positivitiske tilnærmingen til problemløsning innebar at den profesjonelle først må kartlegge og forstå problemene før tiltak kan iverksettes. Den positivitiske modellen blir i vår

²¹ Lundby, 2000, ss.123-124

vestlige verden holdt for ”vitenskapelig”, ”sann” og ”objektiv”. Sosialkonstruksjonismen utfordrer den positivistiske modellen og gjør det mulig å stille spørsmålstegn ved sannheter. De grunnleggende ideene i LØFT skiller seg fra antagelsen om at et problem som har oppstått, først må kartlegges, diagnostiseres og forstås, før det kan løses. Den diagnostiske tilnærmingen fører ofte til at en leter etter årsaksforklaringer som igjen vil føre til synliggjørelse av svikt eller mangler i enten handlingsmønstre eller i menneskets personlighet. LØFT mener det er mer hensiktsmessig å fokusere på det som virker hos den enkelte ved å kartlegge den andres talenter og evner og bruke disse til løsning og forbedring.

LØFT er løsningsorientert, har fokus på praksis og har sitt utgangspunkt i at den andre ønsker endring. LØFT innebærer ideen om at de handlingene hos den andre som gis oppmerksomhet, er de handlingene som vil gjenta seg. LØFT hevder at mennesket alltid står overfor valg i situasjoner, og det gjelder å lytte til den andres doble historie fordi det alltid vil være mulig å finne variasjoner i tilsynelatende fastlåste situasjoner. Som jeg var inne på under narrativ tilnærming inneholder alltid våre fortellinger historier om hva vi har gjort for å mestre de vanskelighetene vi har stått opppe i. LØFT handler om å finne fram til den andres løsningsstrategier og videreutvikle disse slik at de kan gi nye muligheter for mestring.

Jeg tror at ved å legge vekt på LØFT sammen med narrativ tilnærming vil presten både få anledning til å jobbe i samtalen utfra den betydningen språk, mening og handling har, og som innfallsvinkel for å skape det rommet der den andre gis muligheten til å utvikle ny læring, handling og mestring.

2.4 EMPOWERMENT

Jeg nevnte i utleggingen om narrativ tilnærming at makten ligger hos den som forteller. Det er ikke først og fremst en historisk virkelighet som skapes av fortelleren, men det er en psykologisk virkelighet. Hensikten med den narrative metode er å få belyst blant annet handlings- og mestringsevne hos den som forteller, som hjelper presten til å være medskaper av nye historier med alternative handlings- og mestringmuligheter som igjen skaper mer fargerike historier. Både narrativ tilnærming, nærværende samtale og LØFT innebærer det syn og den holdning at alle mennesker er ansvarlige for den måten livet deres leves på. Dette

må ikke misforstås som liberalisme der alle er sin egen lykkens smed, men derimot at vi av respekt for hverandre plikter å forholde oss til hverandre som ansvarlige mennesker.

Empowerment kan som nevnt oversettes med ”bemyndigelse”. Stang definerer bemyndigelse slik:

”Bemyndigelse innebærer både å gi eller overføre makt, å tillate og å gjøre noen istand til noe”²²

I betydningen å gi, eller overføre makt til, viser bemyndigelsen til den samhandlingen som foregår mellom individer i asymmetriske relasjoner. Det er med andre ord endel av prestens kompetanse å på en beskyttende eller utfordrende måte, kunne fastholde den andres ansvarlighet for eget liv.

Begrepet kan ta opp i seg mange ulike faktorer og egenskaper som jeg ikke skal gå nærmere inn på. Det jeg anser som viktig i dette henseende er å understreke at bemyndigelse skal skje i et fellesskap. Bemyndigelsesprosessen *fremmes* dersom andre mennesker opptrer støttende, og motstand kan skape maktesløshet fordi en selv ikke har de nødvendige krefter, ressurser og muligheter til å ta kontroll over egen livssituasjon. For å kunne bemyndige seg selv kreves en bevissthet om og erkjennelse av egne muligheter og ressurser, samt vilje til å kjempe for å få gjennomslag for sine interesser. I en sårbar og presset livssituasjon er det de færreste som innehar den opplagtheten som dette krever, derfor er det at presten med god grunn kan støtte oppunder bemyndigelsen i slike perioder av et menneskes liv. Dette krever også at presten handler i overensstemmelse med de verdier som ligger til grunn for bemyndigelse, det vil si at presten ser på den andre og seg selv som samarbeidspartnere, der samtalen har en helt sentral plass.

For å lykkes med bemyndigelsesprosessen kreves det at presten er bevisstgjort og kan reagere overfor undertrykkende og diskriminerende faktorer. Kritisk bevissthet er et sentralt element i bemyndigelsesprosessen, og en forutsetning for utvikling og endring. I ”De undertrykte pedagogikk” viser Paulo Freire hvordan de undertrykte overtar undertrykkernes tankegang og gjør denne til sin egen på en slik måte at de tilslutt er sine egne undertrykkere. Dermed er det

²² Hauge og Mittelmark, 2003, s.144

ikke slik at presten kan ”frigjøre” den andre fra en vanskelig livssituasjon eller den andre kan frigjøre seg selv, men mennesker frigjør hverandre i fellesskap. Det er derfor viktig at presten innehar den kompetansen som gjør henne istand til å være en støttespiller for den andre i prosessen med å tørre å sette spørsmålstegn ved usunne konstruksjoner av ”uvirkeligheten” den andre lever under. Virkeligheten forandres bare der det gis rom for å sette spørsmålstegn ved ”virkeligheten” slik den har blitt konstruert og skapt for den enkelte. Når mennesker får problemer med å takle tilværelsen er det ofte fordi vi hemmes av usunne konstruksjoner. *”Det finnes ikke en historisk virkelighet som ikke er menneskelig. Det finnes ingen historie uten mennesker, og ingen historie for mennesker. Det finnes bare en historie om mennesker skapt av mennesker og som i sin tur skaper dem”*²³.

Det er ikke alle mennesker som ønsker ansvar eller mulighet til å velge selv. Under visse forhold kan et menneske også vise redsel for de spørsmålstegn som truer undertrykkeren som de lar bo i seg. En kompetent prest kan i fellesskap med den andre utfordre frykten for bemyndigelse. Dette skjer ikke ved at presten øser av sine egne sannheter og løsninger, men at hun gjennom samtalen skaper trygghet slik at den andre kan tørre å utfordre sine egne sannheter og løsninger. Det krever at presten har kunnskap, erfaring og et realistisk syn på seg selv som hjelper og på den andre som selvbestemmende, for både å kunne skape og opprettholde trygge og faste rammer, og samtidig være utforskende og støttende i arbeidet med å hjelpe den andre å mestre tilværelsen på hennes egne premisser.

Bemyndigelse kan ses som en type ”taus kunnskap” som inngår som endel av prestens måte å forholde seg til og samhandle med den andre på. Bemyndigelse skjer i fellesskapet, og virker frigjørende både for hjelperen og den som søker hjelp, ikke som ansvarsfraskrivelse, men som fastholdelse av at vi alle er ansvarlige for å erobre og utprøve og leve med de sannhetene som konstruerer og betinger våre liv.

²³ Freire, 2003, s.107

2.5 ET LITE TILBAKEBLIKK

Det er først i etterkant av praksisen, og gjennom arbeidet med denne oppgaven, at jeg erfarer å kunne forankre egne erfaringer og tilnæringsmåter for samtale i de metodene jeg nå har beskrevet. Jeg opplever at narrativ tilnærming, empowerment og LØFT rommer og språkeliggjør mange av de erfaringene, innsiktene og opplevelsene som ble skapt i meg gjennom praksis, og som dermed er med på å danne meg som fagutøver. Det står klart for meg at den profesjonelle samtalen består av to profesjonelle mennesker, den ene er profesjonell på sitt liv og på å finne mening og løsninger for å kunne leve mest mulig meningsfullt, den andre er profesjonell på å *være i* en samtale. Det finnes mange metoder og teknikker for å føre en samtale, men min erfaring er at det ikke spiller en særlig rolle at vi er gode på metoder om vi ikke samtidig er interessert i å lytte og spørre etter den andres fortelling. Bare det at et menneske gir oss en følelse av at vi har noe interessant å fortelle, er legende i seg selv. Samtidig er det prestens oppgave å både lede samtalen, samt la seg lede av den. Dette krever bevissthet og intuisjon. Presten må lytte og spørre etter den andres fortelling, fordi det er på denne måten hun kan beskrive hvorfor hun i sin egen utvikling har kommet til å tenke om seg selv som hun gjør, og hvorfor virkeligheten hennes oppleves som den gjør.

*”Bak hvert problem finnes en frustrert drøm”*²⁴. Fortellingene våre avslører drømmen om hvordan vi skulle ønske at livet vårt hadde vært, det kan være et liv uten kreft, et liv uten amputerte kroppsdeler, et liv uten sorg og depresjon, et liv med kjærligere barn, et liv med mer inkluderende kollegaer og så videre. Når vi kjører oss fast i livet er det fordi drømmer brister og vi må på en eller annen måte må forholde oss til realiteten. Ved å fantasere om framtidige ønskebilder, kan ny kraft skapes til å endre vårt forhold til tiden fra nå av og framover. Presten må derfor være bevisst øyeblikkets kraft. Den måten hun møter, ser og lytter til den andre på akkurat nå, påvirker hvordan den andre opplever seg selv. Narrativ tilnærming er i så måte en god metode for presten å arbeide etter, fordi jeg opplever at den på en og samme gang er både kontekstuell, nåtidig og framtidfokusert. Dermed tar denne metoden hele mennesket på alvor.

²⁴ Bergman og Blomqvist, 2004, s. 31

Samtalens verdi – når fortellingen skaper veien videre

Oppsummert vil jeg derfor si at narrativ tilnærming er en metode presten kan ta i bruk for at den andre skal føle seg sett og bekreftet i sin egen-opplevelse, samt avdekke andre opplevelser og erfaringer enn de som er dominerende i hennes liv akkurat nå. LØFT er en metode til å hjelpe den andre å bruke disse opplevelsene og erfaringene som ressurser og mestringskapasitet til å finne nye handlingsalternativer og mer nyanserte måter å se seg selv og virkeligheten på. Empowerment er innsikten som presten kan holde fast ved slik at den andre erfarer at det er hun som er ansvarlig for hvordan hun velger å forholde seg til egen livssituasjon, og at det er hun som velger hvordan framtiden skal se ut.

3 DET SKAL MERKES AT VI LEVER

I denne delen av oppgaven vil jeg belyse og reflektere over noen av de begrepene som ble viktige for meg både under og etter endt praksisperiode ved kreftavdelingen ved Sykehuset i Østfold. Det er da også dette samtalen i stor grad handler om. I noen avsnitt belyses begrepene ved å gjenskape noen av de samtaleene jeg førte med pasienter på avdelingen. Disse samtaleene er nå blitt endel av min egen fortelling som fagutøver, og er dermed ikke å betrakte som korrekte gjengivelser. På denne måten anonymiserer jeg både de menneskene og de samtaleene som jeg refererer til.

Jeg starter denne delen av oppgaven med mitt syn om teologi som først og fremst relasjonsteologi, noe jeg belyser ved å bruke åpningsordene i evangeliet etter Johannes. Deretter drøfter jeg begrepene nærhet og distanse som har viktige funksjoner i alle former for menneskelig relasjon. Begrepene drøftes i lys av etikken til Emanuel Levinas, og hans fokus på Den Andre. Så følger noen undringer rundt menneskesyn og likhet. Deretter tar jeg for meg begrepene ansvarlighet, avhengighet og håp, og ser hvordan samtalen kan bidra til å fremme disse. Refleksjonen rundt disse fortsetter med Løgstrup og hans syn på talens åpenhet og dennes forutsetning for å kunne arbeide med sunnhet og mening. Deretter følger noen refleksjoner der forutsetninger for lykke og et godt liv ses i lys av empowerment-tenkning og livsholdning. Deretter ser jeg på hvordan språket er med på å konstituere oss og holde oss fast i bestemte tankevirkeligheter, og deretter hvordan en narrativ tilnærming kan brukes til å belyse, og arbeide med, et tankemønster som virker livshemmende. Deretter følger noen refleksjoner rundt måten å bruke samtalen på. Refleksjoner rundt, og lærdom fra praksis, om avmaktfølelse og det å stå i det meningsløse, følger dernest. For så å følges av noen funderinger om hva som kan oppleves, og hva som kan skapes, der samtalen er nærværende og umiddelbar. Deretter avslutter jeg med noen undringer rundt sunnhetsbegrepet i møte med smerten hos kreftpasientene, og hvordan fortellingen inneholder veier til ny kraft og nye erfaringer helt til siste åndedrag.

I de siste to årene har jeg også arbeidet mye med arbeidene til den danske teologen K.E. Løgstrup. Derfor vil hans tenkning om at menneskelivet paradoksalt nok hele tiden utspiller seg mellom fenomenene skapelse og tilintetgjørelse, speiles i refleksjonene mine og skape en

slags ramme rundt hele oppgaven. Den narrative tilnærmingens utgangspunkt sammenfaller med min egen, som handler om at livet først og fremst må leves, ikke løses. Derfor vil jeg vektlegge den betydningen nærværenhet og livsholdning har, for å kunne møte sine egne og andres livsutfordringer på en mest mulig realistisk og ivaretagende måte.

Hele denne delen av oppgaven er på sett og vis å betrakte som en samtalem metode. Den gjenspeiler det forholdet og synet jeg har på det å føre samtaler, og hvordan jeg ser på samtalen i sin helhet. Derfor har mange av avsnittene i det følgende også et preg av umiddelbarhet. Fordi jeg mener at et samtalerom må få være fritt og inneha atmosfære preget av nærværenhet og umiddelbarhet, har nødvendigvis dette kommet til å prege måten jeg skriver om den nærværende samtalen på.

Språket oppgaven føres i vil til tider være poetisk, da dette er det språket som der og da talte sant om, og godt nok, inn i situasjonene, opplevelsene og følelsene. Jeg har også latt sitater gi de enkelte avsnittene form og språk. Noen av de har referanser, andre ikke. Opphavet har gått i glemmeboken, men ordene har brent seg fast i hukommelsen og blitt en del av det blikket jeg ser verden gjennom. Oppgaven videre er i den forstand ikke et rent forsøk på å belyse og bedømme metoder og teorier, og så sette disse opp mot praksis. Den er i seg selv en samtalem metode, skapt i møter med mennesker som lever sitt liv midt i spenningen mellom liv og død, håp og fortvilelse, seier og nederlag.

3.1 ORDET BLE MENNESKE

Åpningsordene i evangeliet etter apostelen Johannes er for meg inngangsporten til et hav av mystikk og visdom, og det var blant annet disse versene som skapte engasjementet i meg til å gå inn i de teologiske studier. Siden jeg nå ser å ha skapt en anledning til å integrere de i min egen oppgaven;

” I begynnelsen var Ordet, Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud. Han var i begynnelsen hos Gud. Alt er blitt til ved Ham; uten Ham er ikke noe blitt til av alt som er til. I Ham var liv, og livet var menneskenes lys. Og lyset skinner

i mørket (.....)”²⁵

Dette er en metafor og en måte å formidle på som tydeliggjør at mennesket lever sitt liv i pakt med noe som er større enn dem selv. For meg er versene et bilde på det gode, det fruktbare og det skapende. Det er et bilde på inkarnasjon og fellesskap. Det er et bilde på at ingenting skjer i et vakuum, alt har en kontekst. Mitt syn er da også at teologi først og fremst er relasjonsteologi fordi mennesker alltid står i et forhold til hverandre. Dermed ser jeg alt fellesskap som dypest sett åndelig, fordi det er det evige menneskelige fellesskapet.

Jeg lot disse ordene bli inngangen til å starte samtalen om at menneskeliv i stor grad er fellesliv. Begreper som ”nærhet” og ”distanse” dukker umiddelbart opp og gjelder i alle former for fellesskap. For at presten skal kunne fungere godt i samtalerommet, fordrer det at hun evner å reflektere over egen tilstedeværelse i rommet, måten hun evner å romme den andre og hva som eventuelt hindrer henne i å kunne romme. Samtalens verdi er blant annet at den gir oss mennesker muligheten til å ta i bruk dette fellesskapet for å finne veier inn til livskildene. Og jeg tror at den nærværenheten som bærer denne formen for samtale dekker et grunnleggende behov i oss mennesker, fordi også nærheten har betydning *i seg selv*. Men det er ikke helt uproblematisk å benytte et begrep som ”nærhet”. For at presten skal kunne oppleves å være nærværende i samtalen fordrer det at hun evner å inngå i den andres språkunivers samtidig som hun er tilstede med seg som person. Med person mener jeg prestens personlige virkelighet, verdier og moral. Derfor er det også at den profesjonelle nærværende samtalen må defineres og skilles fra vanlig samtale. Nettopp fordi det er prestens kompetanse som gir henne adgang til den andres virkelighet. Presten er tilstede i den andres rom både som en fremmed og som en som skal være nærværende. Og for at presten skal kunne være til hjelp for den andre, og dette må sies å være hennes oppdrag, fordrer det at hun i denne type samtale gjør alt i hennes makt for å skape tillit hos den andre. Kanskje er det nettopp derfor det for prester er viktig å være oppmerksom på at profesjonell samtale er noe annet enn vanlig samtale, om ikke annet så for å tydeliggjøre den rollen man innehar i øyeblikket.

Den franske filosofen Emmanuel Levinas skriver dette om nærhet;

²⁵ Evangeliet etter Johannes, Kap 1, v.1-5

”Nærhetsrelasjonen hvor all formidling av budskap foregår – hvilken form for budskap det nå dreier seg om – er det opprinnelige språket. Det er ved å ta utgangspunktet i en fenomenologisk beskrivelse av viten og dennes kerygmatiske betingelser at vår analyse har støtt på forbindelser hvis innfløktethet lokker oss til å anvende en etisk terminologi og etiske betydninger. Nærhet hinsides intensjonaliteten, det er forholdet til Nesten i ordets moralske forstand”²⁶.

Levinas er spennende på mange måter. Det som blir viktig å trekke fram i denne sammenheng, er hvordan han ser på forholdet mellom subjektet og den andre. Hans etikk fokuserer i svært liten grad på subjektet, men i aller største grad på den nestes rettigheter. På den måten mener han å finne en vei tilbake til en dypere mening i menneskets forhold både til seg selv, til den andre og til Gud²⁷. Dermed er hans oppmerksomhet mer rettet mot diakoni enn dialog, mot nestetjeneste mer enn selverkjennelse. Dette skaper grunnlaget for hvordan han ser på nærheten til nesten. Styrken i hans filosofi ligger i fastholdelsen av at våre liv er betinget av hverandre, vi inngår i et fellesskap og våre valg og våre handlinger vil alltid innebære at vi involverer oss, direkte eller indirekte, i andre menneskers liv. Men jeg opplever også at hans fastholdelse av den andre blir så dominerende at det kan føre til at prestens person, eller ”jeg`et”, nærmest utslettes. Og kan man da virkelig evne å være nær den andre? Jeg tror at med et så sterkt fokus på nesten vil ektheten, dynamikken og ikke minst realitetene i menneskelig samhandling forsvinne. Hvordan kan den andre tre frem om det ikke finnes et annet ”jeg” der til å skape konturene? Den narrative metode har sitt utgangspunkt i at mennesket i stor grad *blir til* i samhandling med andre mennesker, det er andre mennesker som er med på å skape vår livshistorie. Vi mennesker lever våre liv *i* verden. Og jeg tror at uten at presten kan aktivisere sin egen livsverden, vil den hjelpen presten kan tilby den andre, være tilfeldig. Dette er fordi jeg tror at den andres virkelige følelser først oppstår i hennes fortelling, og dermed først vil bli tilgjengelig for presten, når disse følelsene kan møte prestens egen virkelighet.

Samtidig er det, slik jeg tolker det, et oppgjør med den generelle og den kunnskapsbaserte tilnærmingen til den andre som foretas av Levinas. Det er også dette som er intensjone narrativ tilnærming. Levinas ønske om fremheve den andre som det subjektet hun er, havner i en annen grøft; ”jeg`ets” selvutslettelse. Mens den narrative tilnærmingen sammen med

²⁶ Levinas, 1998, s.83

²⁷ Levinas, 1998, s.7

LØFT og bemyndigelse skaper grunnlag for en dynamisk og levende relasjon, der begge fastholdes i gjensidig ansvarlighet og krav om respekt for den andres autonomi. Jeg forstår det slik at denne forskjellen blant annet har sitt utgangspunkt i at sistnevnte metode bevisst benytter seg av det makt-aspektet som er tilstede i enhver relasjon. Narrativ metode sammen med LØFT og bemyndigelse forholder seg bevisst til tanken om enhvers ansvarlighet for, og evne til makt over, sitt eget liv. Og dermed brukes dette bevisst som en måte å forholde seg til den andres fortelling om seg selv på, nettopp i den hensikt å fremme ansvarliggjøring, handlingskraft og livsmestring.

Hva gjelder Levinas ser det ut som om han tenker seg at et fraværende ”jeg” kan forhindre at den andre skapes i subjektets bilde, og istedet får tre frem helt og holdent på egne premisser. Og det er jo slik at vi automatisk tenker noe om et annet menneske når vi møter på vedkommende, vi kan ikke la være å tenke. Som terapeut må presten unngå å skape den andre i sitt bilde. Prestens oppgave er å skape det *samtalerom* der den andre kan tre frem og oppdage sine egne ønsker, sine behov og de veier som fører til mestring og livsstyrke. Samtidig tror jeg det er viktig at presten som person blir opplevd *tilstede* av den andre. Og det fordrer at presten får være der *med seg selv*, ikke for å skape den andre i sitt bilde, men for å være en *medskaper* til nye innsikter og fortellinger om seg selv.

Samtidig minner Levinas om viktige behov hos mennesket, behovet vi alle har for å bli sett av noen andre. Dermed er det også den kompetente prest sin oppgave å reflektere over teologi og erfaring. En samtale ført i regi av prester må fastholde at Gud tror på mennesket samtidig som den andres opplevelse av eget liv blir tatt på alvor og bekreftet.

Andre menneskers nærvær kan være med på å understreke Guds nærvær i våre egne liv. Vi har øyeblikk der vi aner en himmel over livet. Disse opplevelsene kan ofte knyttes til at andre mennesker i en eller annen form har gitt oss av sin godhet, og at vi har hatt et øyeblikk av opplagthet og tilstedeværelse nok til å ta inn over oss opplevelsen. Guds skaperverk skapes hele tiden på nytt gjennom mennesker i relasjon.

”Ordet var Gud (....) Og Ordet ble menneske og tok bolig iblant oss”²⁸.

²⁸ Evangeliet etter Johannes, 1.1-15

3.2 FELLESSKAP - MENNESKESYN - LIKEVERD

I den paulinske brevlitteraturen finnes legememetaforen. I disse tekstene står det blant annet at de kristne er ”ett legeme i Kristus”, eller at de ”er Kristi legeme” og at kirken er ”Hans legeme”. Historien om Jesus fremstilles som en spesiell historie, en egen historielinje innen historien, med et eget narrativt innhold. Og det sakrale går i ett med det narrative ved at det er i nattverden fellesskapet med den korsfestede Jesus opprettholdes og innlemmer deltakerne i en felles oppstandelseshistorie. Hos Paulus har ”legeme” referanser til kroppslig eksistens, og muliggjør derfor møte med den andre. Ved å omtale menigheten som ”Kristi legeme”, vises det til at det er gjennom mennesker at Jesus handler med verden. Denne enheten beskrives som gjensidig avhengighet. Det man er er man som et lem på dette legeme, og lemmene må være forskjellige om legemet skal kunne fungere. *En fot eller et øre som mener seg uavhengig av resten av kroppen, er en fornektelse av egen virkelighet*²⁹.

Selv opplever jeg legememetaforen en smule klaustrofobisk, men synes allikevel at det er svært relevante og gjenkjennelige menneskelige erfaringer som uttrykkes gjennom dette type språk. Metaforen understreker alle menneskers likeverd. Alle er vi avhengige av at vår neste er seg bevisst at dennes liv er flettet inn i andres liv. Et fellesskap er betinget av medlemmenes ansvarlighet overfor dette fellesskapet, og dette fordrer en bevissthet om at manglende ansvarlighet øker sårbarheten hos en selv og medmenneskene. Et annet viktig fenomen som metaforen peker på er at vi mennesker ikke er like, vi er forskjellige, og selve vår eksistens avhenger av denne forskjelligheten.

Altså viser kristendommen til en tanke om at mennesket har en ukrenkelig verdi, ikke begrunnet ut fra mennesket selv, men fra menneskets forhold til Gud og dets plass i skaperverket, som i følge bibelen er gitt mennesket av Gud. Dermed vurderes ikke et menneskes verd ut fra rolle, kjønn eller status. Som ide er det kristne synet på menneskets verd god. Men så er det et faktum at etikk skrives, snakkes og debatteres fordi det er et stort gap mellom det vi ønsker og tenker oss som en god verden for alle å leve i, og hva vi faktisk ser rundt oss når vi åpner øynene. Vi opplever daglig at menneskers rettigheter krenkes på det

²⁹ 1 Kor 12.14-20

groveste. Dette viser igjen at det ikke er noen automatikk mellom gode tanker og rettigheter av politisk, økonomisk og demokratisk art. FN's menneskerettigheter er de som i vår tid uttrykker og verner om et ukrenkelig menneskeverd. Hvorvidt mennesket er istand til å skape gode leve-forhold for all jordens befolkning er tvilsomt så lenge mange av problemene ses isolert fra grunnleggende strukturer i kultur og samfunn. Men det finnes en form for rettighet jeg mener må være mulig å gjennomføre, det er å la mennesker få komme til uttrykk. Om det ikke skjer en fullbyrdelse av det som kommuniseres, har vi ihvertfall klart å skape en mulighet for mennesker til å få være med å påvirke eller verne om sine egne eller andres behov. Nylig har en libanesisk tenåringsjente kommunisert tanker og frykt ut til hele verden via nettoppkobling i et bomberom. Hvordan denne tenåringen lever nå kan man prøve å forestille seg, men hun lever ihvertfall med vissheten om at hun har fortalt, noen har hørt, noen vet. Bare det at vi mennesker vet at noen vet, bærer i seg en egenverdi og styrke.

I vår kultur kan det være tendenser til å skulle skape symmetri i alle relasjoner, selvom vi vet at dette ikke er tilfelle. Mennesker er ulike og ulikt utrustet. K.E. Løgstrup formulerer det slik;

”Lighet er først noget der opstår af, at den ene gør den anden til sin ligemand, eller at samfundet gør alle til ligemænd for eksempel for loven og ved valgurnen, på trods af deres ulighed i udrustning (.....) Kort sagt, for et menneskes betydning og værd findes der ingen målestok, og når det ikke gør det, er mennesker lige. Også den lighed må vi give et navn, og jeg vil foreslå at kalde den kosmisk”³⁰.

Å peke på en kosmisk likhet, innebærer at vi alltid må etterstrebe at det finnes like muligheter for mennesker til utfoldelse og realisering av ønskede mål som samsvarer med menneskerettighetene. Anerkjennelse henger ikke bare sammen med at man får være et subjekt, men også at man innehar muligheten til å handle som likestilt borger av samfunnet. Løgstrup peker også på at likhet oppstår når jeg gjør, eller den andre gjør meg, til likekvinne/mann³¹. Dette krever at vi bevisstgjøres vårt menneskesyn, at vi læres og utfordres i å gi et svar på hva et menneske er. Dette er et krav som springer ut av den tanke at vi alle har et medansvar for at verden ser ut som den gjør. Løgstrups etiske fordring sier at vi skal ta vare på det av vårt nestes liv som vi har i vår hånd. Om vi godkjenner denne tolkningen av

³⁰ Løgstrup, 1982, s. 128

³¹ Løgstrup, 1982, s. 121

evangeliet som en etisk fordring innebygget i tilværelsen, gjelder den for alle mennesker enten vi er kristne eller ikke. Og om vi tror at Gud ble legemliggjort gjennom Jesus, for å gjenopprette skapelsesordenen, da innebærer det et menneskesyn som hevder at hvert menneske i sin skapthet er ukrenkelig. Akkurat som jeg er tilkjent verdi som menneske, er min neste det. Og det er vår plikt som mennesker å bekjempe over- og underordning av mennesker.

Den kosmiske likheten minner oss om at vi må forsøke å handle slik at tillit, åpenhet, kjærlighet og livsmot kan skapes og opprettholdes. I en sårbar livssituasjon vil den nærværende samtalen være en god måte å forsøke å opprettholde håpet, motet og skjønnet i det å være et menneske som får oppleve fellesskap, bekreftelse og anerkjennelse. For å kunne dette må presten i en viss forstand være forberedt og dyktiggjort slik at hun er istand til å møte den andre som et menneske i all dets skapthet og tilintetgjorthet. Alle mennesker er bærere av muligheter som skaper liv eller død. En debatt om hvordan prestestudenter kan forberedes og trenes i å møte mennesker på en troverdig og realistisk måte, er derfor nødvendig. Denne debatten bør også inkludere hvordan omsorg og menneskesyn kan læres og utøves. Mitt bidrag til debatten er de tanker og refleksjoner som gjennom denne oppgaven språkliggjøres gjennom innsikter fra narrativ tilnærming, bemyndigelse og LØFT. Dette ser jeg som en god måte både for presten til å kunne holde fast på den andres makt og ansvarlighet i eget liv og for egen livssituasjon. Samtidig er det en god måte presten kan forholde seg til den andres problematikk på slik at vedkommende kan hjelpes ut av negative og fastlåste tankekonstruksjoner. Dette mener jeg gir god hjelp for presten til å holde fast på at alle mennesker trenger noe, men vi trenger ikke det samme. Narrativ metode og empowerment gir også presten anledning til å jobbe kontekstuellet, dette er viktig da vi alle inngår i forskjellige kontekster.

3.3 ANSVARLIGHET OG HÅP

Jeg sitter på en benk i sykehusets hage. Livet her på utsiden av sykehusets murvegger står i sterk kontrast til de livene jeg møter der inne. Her ute varmer vårluften. Fuglene bygger reder og krokuser og liljer skaper glede. Jeg måtte ut av rommet ditt for en stund. Håpløsheten din var i ferd med å smitte over på meg. Derfor sitter jeg her og forteller meg fortellingen om

deg. ”Jeg er ikke annet enn en halv kvinne”, sa du da jeg kom inn til deg idag. Du hadde kastet en vase i badespeilet, og pleieren hadde funnet deg gråtende ved vasken. Du har fortalt meg om skuffelsen du føler over deg selv. Forakten for kroppen din som nå bare har et bryst. Forakten over det hårløse hodet ditt. Verst er det med forakten du ser i din manns øyne. Du forstår bare ikke at det er din egen forakt du ser, og din manns ømhet for deg makter du ikke å ta inn over deg. Jeg forstår at du ikke kjenner deg selv igjen og får ikke være deg selv slik du er vant til. Det er naturlig i din situasjon at du ikke ser annet enn stengsler foran deg. Og det er derfor du i samtalene våre stadig snur deg og ser tilbake på det som var. Da husker du deg selv i din skjønnhet og lidenskap, da kroppen og hjertet var fylt av gnist. Men jeg hører at det ikke gjør deg ikke takknemlig nå. Tvert imot fylles du bare av et inderlig savn og lengsler som fører deg inn i et mørke av fortvilelse og raseri. I din nød ser du deg tilbake og minnes alt som var godt. De blir en uhyrlig motsetning til livet du må leve nå. Men jeg skjønner nå at du ikke har mistet deg selv. For i fortvilelsen er du deg selv. Å stå ved den er det første steget i din kamp for å ikke gå i stykker som menneske. Fortvilelsen er inngangsporten til den nye historien om deg. For nå er ditt liv. Dette er i virkelighet ditt liv. Jeg ser nå at de sterke uttrykkene dine over tapet, bare utdyper hvem du er, hva du har satt pris på og hva som er viktig for deg i framover. Og jeg skal være bærer av det håpet til du er istand til å bære det selv igjen. Din fortvilelse har skapt en ny fortelling i meg.

Å være menneske innebærer på mange måter å kjempe som person. Å være en person tilsier blant annet at man er bevisst hva som er viktig og verdifullt for en selv. At man evner å reflektere over hva som gir ens eget liv mening. Dette innebærer også at vi må være istand til å kjenne rammene for vårt eget liv og de muligheter vi innehar på en mest mulig realistisk måte. Vi tvinges til å bli kjent med oss selv og virkeligheten samtidig, og være istand til å måle de opp imot hverandre, og noen ganger være istand til å velge mellom dem.

Å utvikle ansvarsevne for helheten i eget liv, forutsetter at vi tar vår egen virkelighet innover oss. Og ofte må både ansvarsfølelsen og motet til å ta møte denne virkeligheten hjelpes frem gjennom å samtale med andre. Kari Monsen er sykepleier og skriver i boken *”En filosofi om kjærlighet og helse”* at når mennesket slutter å ta ansvar, mister de håp – det forsvinner sammen med de levende relasjonene³².

³² Monsen, 2002, s.241

Videre skriver hun at ansvarligheten ikke er noe man kan melde seg ut av:

”Ansvar er å oppføre seg anstendig, ta vare på, beskytte, forebygge, bevare og restaurere; alt det som gjør at en har det godt på lengre sikt. Ansvarlighet er en positiv, god handling i eget liv. Å ta ansvar er å sørge for at en selv og sine nærmeste har livskvalitet. Når en tar ansvar for de nære ting, gleder en sine nærmeste”³³.

Ansvarlighet hører sammen med vår avhengighet. Vi stemmes etter de relasjonene vi er i. Presten som samtalepartner kan gi rom der den andre vil oppdage egen ansvarlighet, slik at denne kan være en kilde og en ressurs som språkeliggjort gir erkjennelse. Dette igjen kan føre til økt håp i det det blir syneliggjort at det finnes alternative løsninger for hvordan livet kan hankses med og leves. I en terapisisituasjon er det nødvendig at presten er klar over at i en slik prosess følger det også med mye tvil og usikkerhet rundt egne beslutninger, og presten må derfor være forberedt på å fastholde og støtte den andre i de handlingsvalg og prosesser som er satt igang.

Til ansvarligheten hører også motet med, for å kunne innse og tåle egen sårbarhet. Det kreves også mot for å kunne gjøre bevisste valg, handle på disse og romme nye erfaringer. Dette er også tankene i bemyndigelse, det vil si at vi handler i situasjoner som igjen bidrar til å gi oss erfaringer og håp. Samtalens verdi er da at det er her håpet og erfaringene kan utforskes og språkeliggjøres. Dermed kan man si at det å ta ansvar er det samme som at vi blir subjekter i våre egne liv.

I følge Løgstrup er også håpet å betrakte som en spontan livsytring. Denne håpsevnen er suveren, i det den er en kilde som veller frem og gir oss livsmot. Håpet gjør mennesker i stand til å mestre lidelse, tragedier, feiltrinn og ensomhet. Det er også en av prestens oppgaver å hjelpe den andre til å oppleve eller gjenfinne håpet til bruk i håndtering av sykdom og lidelse.

Innsikter fra narrativ tilnærming kan være med å fremme håpskreftene hos et menneske. Gjennom å vektlegge menneskets *tilhørigheter i livet*, vil vedkommende kunne se sitt liv i et større perspektiv. Dennes liv og skjebne er flettet inn i en større syklus av mange liv og

³³ Monsen, 2002, s.241

skjebner. Livet lever videre. Der hvor den enkeltes liv lykkes, gis det lyspunkter som kan fortsette å skinne når fortellingen gjenfortelles. Der den enkelte snublet, falt og mistet grepet, men allikevel fikk utrettet noe, gis det et håp som er festet til noe som ikke er et helstøpt ideal. Der hvor håpet er i ferd med å knuses av tilintetgjørelseskreftene, skinner det allikevel et glimt av håp igjennom nederlagsfortellingen, nettopp fordi den fortsatt fortelles, og fortellingen kan gi innsikt og forståelse og opplyse dømmekraften vår. Livets gang er fullt av paradokser. Slektenes gang i våre egne fortellinger, vitner om vår tilhørighet og fastholder at vår tilværelse er gjennomsyret av impulser og krefter, seire og nederlag, medgang og motgang, liv og død. Dermed kan vi hjelpes fram mot nye erkjennelser, og oppleve at vi er mer enn den ene fortellingen vi forteller oss selv for øyeblikket.

3.4 SUNNHET OG SANNHET

Talens åpenhet er også en av de ytringene som Løgstrup omtaler som spontane eller suverene livsytringer. Han mener at livsytringene kommer til oss utenfra, fra universet, her forstått som både vårt biologiske opphav og som den størrelsen som innehar makt til å holde våre liv oppe, eller ta våre liv tilbake. Alt som er i naturen lever innenfor betingelsene for skapelse og tilintetgjørelse. Talens åpenhet hører med til en hel rekke av de fenomenene han omtaler som spontane livsytringer. Eksempler på andre av disse er blant annet tillit, medfølelse, barmhjertighet og som nevnt håpet. Løgstrup knytter disse fenomenene opp mot skapelsestanken, og han ser derfor livet som skjenket. Det er det liv vi har mottatt som først og sist rommer det at vi hører med i hverandres verden. Og den verden vi befinner oss i, leves og utspilles i eller under paradoksene skapelse og tilintetgjørelse³⁴. Det skapes, tilintetgjøres, skjenkes og destrueres i en stadig uopphørlig brytning. Med andre ord peker Løgstrup på en dynamisk skapelsestanke mellom liv og død, godt og ondt, håp og fortvilelse. De spontane livsytringene skiller han fra andre kretsende tankefølelser som misunnelse, hat og hevngjerrighet. Det er særlig tre ting jeg synes er viktig ved å karakterisere disse fenomenene i forhold til hverandre. For det første *bærer* de spontane livsytringene vårt handlingsliv, til forskjell fra de kretsende. For eksempel vil den som mistror alt og alle gå til grunne i sin egen mistilit. Dermed hører tillit med til livets grunnvilkår. Vi kan også klare å leve fint uten

³⁴ Løgstrup, 1978, ss.54-59

håpløsheten, men ikke uten håpet. For det andre kan de spontane livsytringene bare *fullbyrdes*. Det går ikke ann å være barmhjertig med baktanker, da er det ikke lenger barmhjertighet. Det tredje er at de spontane ytringene *åpner oss for verden utenfor*. De driver oss til handlinger som har den andres beste i fokus³⁵.

Som Løgstrup peker på, leves alt i naturen under betingelsene skapelse og tilintetgjørelse, noe som uungåelig vil skape dramatik i alles liv. De fleste av oss har en tilbøyelighet til å foretrekke en viss grad av forutsigbarhet, behaglighet og udramatikk. Og dermed er det først når livene eller omgivelsene våre endres, at behovene avdekkes og kommer tydelig tilsyne. Dette hører sammen med menneskets sårbarhet og avhengighet. Når relasjonene eller annet som bekrefter og løfter våre liv endres eller mistes, vil vi lide under tapet og under det å måtte leve med udekte behov. Bemyndigelse gir en innsikt for å kunne dyktiggjøre seg selv og andre, samtidig som det er en metode for å veilede og hjelpe medmennesker i krise frem til de ressursene som ligger i den enkelte. Med ressurser tenker jeg her først og fremst på livssyn eller livsholdning. Livsholdningen er en kilde til mestring av livets endringer, og de verdiene som ligger i denne kan være en kilde for å finne ny mening.

Den Østerriske psykiateren V. Frankl skriver i boken *”Vilje til mening”* at mening finnes gjennom realisering av verdier, og han deler de inn i skapende, opplevende og holdningsmessige verdier;

*”dette gjenspeiler de tre viktigste veiene mennesket kan gå for å finne en mening med livet. Det første består av det han **gir** til verden gjennom sin skapende evne. Det andre er det han **tar imot** fra verden i form av møter og erfaringer. Det tredje er **den stilling han tar** til sine tilskikkelser, hvis han står overfor en skjebne han ikke kan endre noe ved”*³⁶

En eldre mann ringte en dag til sykehusets prestekontor og ønsket en samtale. Veilederen min betrodde den til meg. Dagen for samtalen kom. Mannen kunne fortelle at hans kone døde for ett år siden. I sorgen og tapet over henne hadde han gått inn i ensomheten og isolasjonen. Han fortalte fortvilet om opplevelsen av å ikke vite hvordan og hvorfor han skulle klare å leve et meningsfullt liv. Også vår andre og tredje samtale handlet om savnet og minnene etter

³⁵ Christoffersen, 2006, s.31

³⁶ Frankl, 1971, s. 32

hustruen. Dagen kom for vår fjerde samtale. Jeg hadde kvelden i forveien sittet med boken til Frankl og blitt begeistret over av den eksistensielle forståelsesrammen han fører den terapeutiske samtalen i. Den eldre mannen setter seg overfor meg på kontoret og han fører samtalen raskt inn på kjærligheten og savnet etter den døde hustruen. Jeg spurte mannen hvordan han trodde det ville vært for hans hustru om det hadde vært hun som ble nødt til å oppleve å miste han. Det var en tanke mannen nesten ikke var i stand til å tenke på. Det ville vært en lidelse for henne, mente han. *Kan da sorgen du nå må bære ses som den aller største kjærlighetsgaven du har gitt til din hustru? Ved at hun fikk dø først så slapp hun lidelsen det ville vært om det var hun som overlevde deg? Kan dette være en holdning til sorgen som kan gi livet ditt mening i fortsettelsen? Ved at du overlevde henne, så har du forskånt henne for stor smerte?* Mannen satt først helt stum. Deretter stirret han vantro på meg. Og med fare for overdrivelse mener jeg virkelig å huske at han nærmest danset ut av kontoret.

Samtalene med denne mannen ble for meg erfaringer om hvor viktig det er at presten tar den andres følelsesmessige opplevelse på dypeste alvor. Det vakre ved dette møtet var at vi sammen fant en ny måte å fortelle om kjærligheten til hustruen på. Fortellingen om sorg og ensomhet ble til en fortelling om sorg med mening, og derigjen skaptes større livskraft. Tap og lidelse hører med til det å leve. Hvilken holdning vi har til livets realiteter, utgjør i stor grad vår mestringsevne i møte med dem. Psykiater Ulrik Malt uttrykker det slik;

”Lidelser, sykdom og død er en del av livet, men evnen til å mestre slike påkjenninger er i sterk grad preget av vår holdning til dem. De uttrykker vårt livssyn og gjenspeiler synet på etiske og estetiske verdier. En kan derfor si at livssynet vil ha en avgjørende betydning for hvordan vi møter og klarer å ta store følelsesmessige belastninger”³⁷.

3.5 LYKKE OG MAKT

Mange av debattene i samfunnet vårt er preget av synspunkter som synliggjør at det er uenighet om hva som skaper det gode liv. Hva skal til for at et menneske skal leve et godt liv?

³⁷ Leenderts, 1997, s.167

Og hva er det som er med på å skape lykke? Er det innsats fra omgivelsene våre, eller er det menneskets egen innsats? Velferdsstaten vår legger på den ene siden alt til rette for at vi mennesker skal kunne leve våre liv til det fulle, men på den andre siden kan vi også se at den rommer ideologiske sider som kan være med på å undergrave menneskers evne til å styre sine egne liv. Både teologiens- og filosofiens historie vitner om at mennesker til alle tider har diskutert det gode liv. Et gjennomgående syn i tidligere tenkning er at det gode liv for et menneske forutsetter at det selv må ta ansvar for sitt liv. Det lykkelige menneske er altså noe annet enn et individ som har fått tilfredsstilt alle sine behov. Ifølge Aristoteles krever et fullverdig liv at vi er villige til å betrakte oss selv som autoriteter i eget liv. Det betyr ikke at vi greier oss uten et velfungerende samfunn, men et velfungerende samfunn må invitere sine borgere til å ta aktivt del i eget liv og samfunnets utvikling.

M. Lundmark Andersen og K. Vinther – Jensen, definerer empowerment slik:

”Empowerment bygger på en holdning og et menneskesyn, hvor utgangspunktet er at alle mennesker har ressurser og kapasitet til at definere egne problemer og utvikle handlingsstrategier, der forholder seg til problemene på en for dem forståelig og håndterbar måte..... Vi tror på, at mennesker ønsker å få det beste ut av deres liv, men vi tror ikke at mennesker alltid handler rasjonelt, og vi ved, at der ikke er like vilkår for alle. Vi tror ikke på, at magt over eget liv – også i den udvidede betydning magt over forhold i samfundet, som har indflydelse på sundheden, er en gave, eksperter kan give til ikke eksperter. Vi tror på at magt over eget liv skal erobres og tilegnes for at kunne fastholdes og anvendes. Magt skal forståes som: Magt til at handle og magt over eget liv, men ikke magt over andre”³⁸.

Denne definisjonen mener jeg mangler det helt sentrale som gjør at det er nødvendig å føre samtaler om makt. Det er ikke forsvarlig bruk av egen makt om den ikke samtidig brukes for å opprettholde og ivareta den andres rett til makt over eget liv. Å leve med andre mennesker er å støte mot andre bevisstheter, andres måter å forstå verden og situasjoner på. Og slik er det også å leve med seg selv. Som mennesker er vi ikke en avgrenset statisk bevissthet, men en levende åndelig organisme med mange motstridende intensjoner og interesser.

³⁸ Lundmark Andersen og Vinther – Jensen, 1997, s.190

Løgstrup hevder at alt vi gjør eller sier, fører til liv eller til død. Vi skaper eller tilintetgjør med måten vi lever livene våre på. Det ser ut som om den danske definisjonen bygger på en oppfattelse av at det er mulig å ha makt over eget liv, uten å ha makt over andre. Makt over eget liv innebærer at vi noen ganger tvinger vår vilje igjennom. Mennesker kan ikke unngå å bruke makt når det handler ut fra seg selv, nettopp fordi våre liv er sammenvevd.

Utdanningsinstitusjonene utdanner mennesker innenfor ulike profesjoner nettopp for å håndtere utfordringer på individ- og samfunnsnivå. Men fagfolks innsats får ikke brukes til å gjøre mennesker overflødige i eget liv. En fagutøver kan ikke tenkes som en som er i stand til å fylle den andres liv med større sunnhet enn dette mennesket greier selv. Men samtidig er det slik at presten som terapeut, vil kunne komme til å stå overfor mennesker med så store vansker med å tåle og takle virkeligheten, at behovet for grenser og normer som kan være med å forenkle livet og skape orden og balanse blir endel av den profesjonelles ansvar som hjelper. Dette skaper vanskelige og kontroversielle spørsmål, som tydeliggjøres via det omfattende lovverket som er utarbeidet for å beskytte individet og menneskeverdet. Løgstrup beskriver dette i fenomenet han har kalt for urørlighetssonen³⁹. Urørlighetssonene er et elementært fenomen som vi alle gjør krav på å ha rundt vår person og våre motiver. Urørlighetssonene er med på å beskytte våre liv og holde samfunnet oppe. Denne og talens åpenhet hører sammen, og er med på å bære og holde forutsetningen for våre liv oppe. Inngripen i et menneskets urørlighetssone er alvorlig og kan oppleves som en trussel mot dennes eksistens. Rettsvern, etikk og refleksjon må derfor legges til grunn i en slik inngripen.

Det gode liv handler også om å kunne knytte seg til seg selv og til andre. Og vår livsholdning kan til tider kreve at vi må foreta endel vanskelige valg, fordi lykke er ikke noe man kan velge en gang for alle. Et godt liv handler blant annet om hvordan vi velger å møte oss selv og andre, at vi er autoriteter i eget liv og tar inn over oss at våre valg får konsekvenser for andre mennesker, men samtidig hevder en rett til å kunne mene å vite hva som er riktig og viktig for oss selv. Derfor er det også viktig å lære å se våre liv i større perspektiv og sammenheng, og at vi arbeider med å skape forståelse for, nødvendigheten av og retten til en viss porsjon unormalitet. Det er faktisk ganske normalt at vi mennesker har unormale trekk. Og vi bærer alle i oss potensielle muligheter for allmakt kontra avmakt. Og våre drømmer er vitner om at

³⁹ Løgstrup, 1982, ss.161-174

vi ikke alltid har logiske og fornuftige ønsker, eller at vi alltid kan fremstå avbalanserte og beherskede. Og det er slettes ikke slik at vi alltid er villige til å akseptere virkelighetens forutsetninger, uten at det nødvendigvis innebære at vi er en trussel mot det store fellesskapet⁴⁰.

3.6 RELASJONER OG TILHØRIGHET

Vi er alle individualister i en sammenheng. Hver enkelt av oss er individer som utgjør en del av en felles virkelighet, en felles livsverden. I ”Ethiske prinsipper for nordiske psykologer” heter det at *arbeidsområdet er ofte i et spenningsfelt mellom avhengighet og autonomi, mellom berøring av det enkelte menneskes integritet og grenser og varetagelse av individets autonomi*⁴¹. Videre er det første prinsippet i Norsk Sosionomforbunds ”Erklæring om etiske prinsipper i sosialt arbeid” presiseres selvstendighet på følgende måte; ”*Sosialt arbeid er basert på verdien av selvstendighet. Målsettingen for sosialt arbeid er derfor å sette enkeltmennesker og grupper i stand til å bearbeide deres eget liv og deres egne livsbetingelser, sette de istand til å ta vare på seg selv og utvikle seg selvstendig og sammen med andre*”⁴². Siden det ikke finnes egne profesjonsetiske retningslinjer for prester, tar jeg utgangspunkt i de nevnte faggruppers retningslinjer da disses rom for fagutøvelse er å sammenligne med prestens når hun arbeider som institusjonsprest på sykehus, fengsel o.l.

Historisk sett har fokuset vært sterkt rettet mot individet i de teorier som omhandler menneskelig væremåte. Og i etikken brukes ofte ord som autonomi og integritet. Men et relasjonelt perspektiv der mennesker er deler av et større hele, er også med på å konstituere oss som personer. Dermed er det også viktig å peke på at den terapeutiske relasjonen som presten står i også er individualitetskonstituerende, i den forstand at to ulike terapeutiske sammenhenger kan skape vidt forskjellige bilder av den som presten samtaler med. Med det mener jeg at en terapeutisk retning som i stor grad er problemorientert, mest sannsynlig vil føre til at den andre fastholdes i sin opplevelse av å være sitt problem. Mens en mer løsningsorientert og bemyndigende terapiretning virker frigjørende og selvstendigjørende

⁴⁰ Brevig, 2006, s.41

⁴¹ Landsmøterefaterat, NPF, 1998

⁴² NOSO 1999

fordi problemet i langt større grad settes i kontekst og dermed utenfor den andre. En sykehusprest som innehar innsikter fra narrativ tilnærming, bemyndigelse og LØFT vil kunne gjenkjenne fortellinger der den andre beskriver seg som sykdommen sin, og dermed kunne hjelpe denne å frigjøre seg fra denne forestillingen og istedet avdekke hvilke behov den andre har i dennes nåværende livssituasjon. En fengselsprest vil også ha stor nytte av denne type innsikter. Dette vil være et arbeide med mennesker som ofte bærer på stor skyld og skam, og dermed vil mange av disse ofte oppleve å få stor hjelp av en prest som kan eksternalisere, sette hendelser i kontekst og jobbe med bemyndigelse og nyskrivninger av historier. Men slik jeg ser det er dette nyttige innsikter uansett hvilket arbeidsfelt presten måtte befinne seg i.

Men det er ikke uproblematisk å snakke om respekt for den andres integritet. På hvilke måter kan presten forholde seg til dette? Von Foersters peker på en mulighet jeg opplever befriende. Han mener at etikk, i terapeutisk sammenheng, ikke dreier seg om å peke på, eller finne fram til, den ene riktige handlingsmuligheten, men arbeidet består av å *øke* antallet av den andres handlingsmuligheter⁴³. Med andre ord kan den nærværende samtalen skape et grunnlag for å få hjelp til å se og oppdage nye muligheter, hjelp til å leve livet mer enn å skulle løse det. Dette kan også betraktes som et etisk prosjekt, og Foesters begrunnelse ligger i et metafysisk prinsipp han kaller for ”undecidable questions”, spørsmål det ikke finnes svar på. Og i denne sammenheng bruker han begreper som valgfrihet og ansvarlighet, og hevder at disse gjelder for alle mennesker. I slike situasjoner er det opp til hver og en av oss å ta en avgjørelse og så ta ansvar for det. Vår individuelle ansvarlighet står i forhold til den konteksten vi befinner oss i, og skaper mulighet for å arbeide med å øke valgmulighetene.

Også psykologene Goolishian og Anderson vektlegger det relasjonelle og skriver at ”*Den åpne, alltid uavsluttede samtale er etikkens vesen og kjennetegn*”⁴⁴. Dermed er det viktig at presten evner å kunne holde flere motstridende dialoger i gang samtidig, og se dette som nødvendige veier å gå for at en selv og den andre kan skape meningsfulle veier til beslutninger, valg og handling.

I språket finnes altså tilgangen til det språk som avslører den måten vi er til på i verden. Dette ble særlig tydelig i noen samtaler jeg hadde med en far som opplevde å miste sin lille sønn. I vårt første møte sitter faren ved sengekanten til sin kreftsyke fire-årige sønn. Sønnen er nå

⁴³ Johnsen, Sundet og Wie Torsteinsson, 2000, s.301

⁴⁴ Johnsen, Sundet og Wie Torsteinsson, 2000, s. 302

blitt svært syk og faren virker forknytt og anspent. Jeg presenterer meg og setter meg ved siden av faren og oppmuntrer han til å dele sønnens sykehistorie. Da han er ferdig med å fortelle, sitter jeg avventende. Han smiler unnskyldende og sier at det egentlig ikke er naturlig for han å bruke prestelige tjenester, da han har dårlig erfaringer med ”de kristne”. Han formulerer etterhvert en troshistorie som jeg opplevde som en gudstro preget av synet om en allmechtig Gud som belønner og straffer. Og som derfor krever at mennesket hele tiden må strebe etter åndelig perfektjonisme. Jeg spør han om han er sint på Gud. Ånei, nei, nei, svarer faren nervøst, jeg er da ikke sint på Gud. Det er godt, sier jeg, og lover å komme tilbake neste dag. Dagen etter sitter faren ved sengen til sin døde sønn, døden kom tidlig på morgenen. Jeg setter meg bare stille ned. Jeg har hørt farens dominerende troshistorie, jeg aner konturene av de historiene som ligger i skyggen av den. Jeg ser at faren fortsatt ser forknytt ut, og før jeg helt vet hva jeg sier bruker jeg Getsemane-hagen som metafor; ”*Idag står vi som disiplene i Getsemane-hagen og ser Jesus føres bort. Og idag vil det føles som om Gud er død*”. Faren ser på meg og begynner etterhvert å gråte. Senere ringte han etter meg fordi det var noe han måtte spørre meg om. *Hvordan kunne presten tale høyt om følelsen av Gud som død og fraværende i en sånn situasjon?* Det har jeg også lurt på, svarer jeg. Og spør tilbake; hvordan opplevde du det? Han fortalte at setningen hadde truffet noe i han, noe taust og uforløst.

Farens mulighet til å være tilstede og reagere i situasjonen var svært farget av den gudskonstruksjonen han levde med; ”*Jeg trodde at om jeg raste ut mot Gud, ville Han straffe meg ved å la sønnen min dø....om jeg oppførte meg ”åndelig” og ikke tvilte på at Gud ville helbrede, ville sønnen min bli frisk...*” Metaforen åpnet opp en mulighet til å utforske sider ved hans egen gudsforståelse, samt at den ga han mot til å se denne som en konstruksjon han både kunne kritisere og berømme. Med andre ord, han kunne jobbe mer bevisst med egne tanker og reaksjonsmønstre.

Det som gjorde dette til en god erfaring også for meg, var først og fremst opplevelsen av å kunne bryte med egne konstruksjoner om presterollen. Metaforen ble også en hjelp for meg til å forstå at jeg ikke ønsker å bli sett eller møtt som en fagperson som innehar svarene eller sannhetene, eller alltid vet hvorfor jeg gjør og sier, det jeg gjør. Ikke alt har et svar, eller det kan være mange mulige svar. Det viktigste er hva som skapes av det vi sier eller gjør.

Gjennom studier av litteratur innen den narrative tilnærmingen har jeg blitt mer oppmerksom på at det vi sier ikke kun er ord, men i fortellingen gjenspeiles det språket som *er* oss, dette er

det språket som avslører vår frykt, våre håp, våre lengsler, våre feiltrinn og våre holdninger til oss selv og vår neste. Dette språket blir til gjennom de relasjoner og tilhørigheter som toner våre liv. Å vite hvem vi er, samt å bli den vi er, er å ta stilling til det som skaper strukturene i livene våre. Disse blir tilgjengelige gjennom samtale og relasjon, og er med på å danne og bevisstgjøre oss.

3.7 SANSELIGHET OG TILHØRIGHET

”Det indre – hva er det? om ikke en mer intens himmel”⁴⁵

Når vi tenker på samtalen, tenker vi ofte først og fremst et rom der språkeliggjørelse av tanker, følelser, opplevelser og behov får finne sted. Men vårt indre lever også i en stadig samtale med den sanselige verden. Vårt menneskesinn er også frembrakt av dette sanselige som er forårsaket av spenninger og samspill mellom menneskekropper, naturen og dyrene. Vi påvirkes og stemmes av toner og rytmer, skiftet av skygger, dufter og smaker, vind og regn. Våre kroppslige rytmer, sinnstemninger, sykluser av kreativitet og ro, alt dette viser mennesket at tankene våre blir engasjert og påvirket av naturens skiftende mønstre. I samtalen kan presten stille spørsmål på en slik måte at de vekker de sanselige opplevelsene den andre har hatt i en konkret situasjon. *Hvordan var det dengang?*, kan være en måte å spørre på som vekker opp den sanselige hukommelsen; *det var stille, jeg kunne ikke røre meg, vinden beveget grenene på treet, det var barnegråt.*

Jobben med å dempe den andres smerte, angst og uro, kan noen ganger gjøres ved bevisst å aktivere sansene. Engang satt jeg ved sengekanten til en syk og angstfylt mann. Jeg spurte hva slags forhold han hadde til naturen, og han kunne fortelle at han elsket turer i fjellet, særlig på høsten. Jeg spurte om han hadde tatt turen over Beseggen, noe han bekreftet. De neste tyve minuttene gjenopplevde vi sammen det fargesprakende løvet, lyngets intense lilla toner, krystallblå himmel, solens varme, iskaldt fjellvann, store rullesteiner som gjorde det vanskelig å gå osv. Da det var tid for meg å avslutte samtalen, tok han meg i hånden, og med et langt mer fredelig ansiktsuttrykk enn for bare en liten stund siden, takket han meg for turen.

⁴⁵ Abram, 2005, s.240

Samtalen kan hjelpe presten å vekke hos den andre erkjennelsen av den sammenheng som er mellom vår indre verden og den sanselige verden rundt oss. Da kan den andre gjenoppleve stemninger og få hjelp til å vende sin innside ut. Dette er en måte å samtale på som fristiller psyken vår når den er fanget av indre angst, uro eller når vi på annen måte opplever oss usammenhengende. Dette er en metode som frigjør bevisstheten hos den andre slik at vedkommende pånytt kan føle seg favnet av en sanselig og større verden.

3.8 NÅR ORDENE IKKE STREKKER TIL

”Hvis noen tør å komme der ingen framtid finnes, er det framtiden.

Hvis noen tør å være der ingen engler viser seg, er det englene.

Hvis noen tør å bli værende der ingen Gud finnes, er det Gud”

Versene ble gitt meg av veilederen på sykehuset der jeg jobbet. *”Det finnes ingen engler, og det finnes ingen Gud”*, hadde en mor med et sykt barn ropt fortvilet ut mens vi samtalte. Jeg hadde ikke sagt henne imot, for om jeg skulle tørre å se hennes virkelighet, så jeg heller ingen Gud.

Det viktigste jeg lærte i praksisperioden, er at mennesker i vanskelige livssituasjoner spør ofte ikke etter svar, men etter nærvær. Det å gi tid og rom til et annet menneske, er å oppleve dennes situasjon gjennom dennes øyne. Og da vil vi som prester oppleve å befinne oss i situasjoner der det vi ser og hører, ikke bare føles vanskelig og trist, det kan også føre til en annen erkjennelse, at vi føler *avmakt*. Noen ganger må vi erkjenne at det er umulig å si noe. Det vi vil si, det er for vanskelig og vi befinner oss i livets grenseområder, der ordene slutter å fungere. Men det finnes allikevel en mulighet, at vi har mot til å møte den andre, uten ord. *Jeg er her hos deg. Det er ingenting jeg kan si, ingenting jeg kan gjøre, men jeg vil bli her en stund.* Etterhvert kan stillheten føde en samtale. Det skjedde på rommet til en eldre mann. *Du er virkelig veldig syk, er du ikke, spurte jeg etter en lang stillhet. Jo, jeg skal nok dø snart. Sånn er det, erkjente han.*

Det finnes smerte som aldri slutter, fortvilelse uten ende, tomhet som ikke kan fylles.

Forestillingen om at det som skjer aldri blir verre enn at man orker å bære det, er å frarøve

fortvilte mennesker deres opplevelse av håpløshet. Sykehusprest Bjørklund skriver at avmakt er den tyngste og absolutt vanskeligste følelsen presten kan ha når hun møter den andre. Han skriver det slik;

”De gangene jeg føler avmakt, kan jeg ikke engang si at det ikke angår meg. Jeg er allerede dratt langt inn i smertens rom og finner ikke veien ut. Uten at jeg riktig vet hvordan, tenker jeg at jeg likevel skal være der. Våge å bli igjen og vente i avmaktens midte. Våge å være den som ikke kan, ikke vet og ikke forstår”⁴⁶.

Avmakt kan vekke følelsen av *skyld* hos presten, fordi hun føler seg utilstrekkelig. Enten fordi hun ikke føler seg sterk nok, troende nok eller god nok. Det som da skjer er at problemet flytter seg fra den andre til presten, og det er hennes avmakt som tar over møtet. Det er derfor veldig viktig at presten vet og holder fast på og stadig minner seg selv om, at det er problemet hun møter som føles umulig, ikke hun selv og ikke den andre.

Som prester snakker vi mye om håpet som en bærende livskraft. Og jeg bruker det helt bevisst selv, imøte med egen og andres livssituasjon, fordi jeg tror at håpet først tar slutt med livets slutt. Dermed må presten kunne være i besittelse av mot for å kunne bli hos det menneske som er i en situasjon der vedkommende hverken ser håp eller framtid. Som prest må man også ta inn over seg at det finnes problemer som ikke kan løses, hendelser som ikke kan påvirkes, som aldri kan løses eller finnes noen mening i. Det er vanskelig å avfinne seg med at ondskap og meningsløshet finnes, men jeg mener at dette er en prests oppgave å kunne stå i, ikke minst for å fastholde at den andre, så lenge hun lever, er en overlever.

Leer-Salvesen er svært kritisk til teologi som brukes for å oppløse dilemmaer og paradokser, og etablere ”rasjonalitet” der ingen rasjonalitet finnes;

”.....det er vanskelig å avfinne seg med at det meningsløse og onde faktisk finnes. Teologer skal ikke bruke språket til å etablere rasjonalitet, hvor rasjonalitet ikke eksisterer. Hvis de gjør det så oppfører teologene seg som journalister, som påtar seg oppgaven å forklare det uforklarlige, fordi leserne ikke tåler fortellinger med paradokser, dilemmaer og åpne slutninger. Teologiens oppgave er å fastholde

⁴⁶ Bjørklund, 2005, s.52

paradokset og levere et språk til situasjoner, hvor mennesker kjemper med det ufattelige og meningsløse”⁴⁷

Jeg tror at noe av det største vi mennesker kan gjøre for hverandre, er å bli når ingenting kan gjøres. *Jeg blir hos deg*. Kanskje det er derfor et uforklarlig nærvær av noe annet kan fornemmes der mennesker våger å bli igjen og vente i avmakt.

3.9 KJÆRLIGHETEN SOM LIVSYTRING

Å være prest handler ofte om å være i situasjoner der man ikke skal eller kan *gjøre* noe, men må stole på at det er nok å bare være tilstede. Bjørklund skriver:

”I den tomheten som oppstår hvis vi ikke gjør noe, ikke vil noe og ikke gir noe, kan det likevel komme istand et møte. Et møte uten forventninger og krav, der et medmenneske blir bekreftet og synliggjort”⁴⁸

Dette minner om kjærlighet. Og slik følte jeg noen ganger at jobben min på sykehuset kunne betegnes, som et kjærlighetsoppdrag. I denne betydningen er kjærlighet betegnelse på det møte der presten kun er tilstede i rommet for den andres skyld, det forekommer ingen krav. Det er da kjærligheten er sterkest tilstede som en livsytring. Den er der uten krav om framgang, uten forventning eller krav til resultater.

Det at vi mennesker både *er* og *blir*, innebærer at det rommet vi deler også innebærer *tap* som etter min oppfatning sjeldent beskrives. Mesteparten av litteraturen i sjelesorg og terapeutisk arbeid, vektlegger gevinsten av å være nær den som har det vanskelig. Men når presten deler en lidelse med et annet menneske, innebærer det at presten gir den andre tid og rom. Presten deler sitt nå som finnes i møtet med den andre, og må ta inn over seg at livet er større og mer komplekst enn vi noengang kan fatte. Frankl skriver om lidelsens mening og konkluderer med at *”den eneste lidelsen som kanskje kan få en mening, er den lidelsen som på samme tid er en*

⁴⁷ Busch Nielsen og Greenholm, 2004, s.154

⁴⁸ Bjørklund, 2005, s.55

følge av kjærlighet”⁴⁹. Det var også dette jeg erfarte som en frigjørende form for mening i møte med den eldre mannen som led over tapet av den døde hustruen.

Kjærlighet som livsytring, er det navnet jeg har gitt en erfaring jeg fikk gjennom arbeidet på kreftavdelingen. Noen ganger kunne jeg føle uvilje og utrygghet ved å gå inn i et rom med syke og døende mennesker. Jeg kunne reagere på lukter, kropper, innestengthet og så videre. Men uten unntak skjedde det alltid at jeg overfor den andre opplevde en slags kjærlighet til vedkommende som gjorde meg istand til å komme vedkommende i møte og være i dennes rom. Dette er ikke kjærlighet som følelse, men sagt med Løgstrup, vil jeg kalle den en spontan livsytring som melder seg i det vi går inn i øyeblikkets rom uten løfter og forventninger. Det er en kjærlighet som springer ut av menneskets indre, den er av ren nåde, og er en gave *til en selv og den andre*. Den kan ikke tvinges frem. Den trenger seg vei gjennom uvilje, uopplagthet og forutbestemthet idet man vender seg til den andre. Utryggheten jeg enkelte ganger kunne oppleve, bunnet i at jeg som prest, i større grad enn sykepleiere og leger, opplevde å møte den andre bare som meg selv. Som prest hadde jeg ikke den andres symptomer å holde meg til, jeg hadde den andre som et helt menneske å forholde meg til. Og til det er ikke en profesjon nok, istedet må man risikere seg selv fordi det å møte et helt menneske fordrer at presten tør å være i rommet som et helt menneske.

I forkant av praksisen på kreftavdelingen var jeg på stadig jakt etter materiale som kunne gi meg hjelp til å møte de syke menneskene. Nå ser jeg at det var erfaring og trygghet jeg søkte. Jeg ville være trygg før jeg gikk inn i en samtale med den andre. I etterkant forstår jeg at om vi søker dette først, kommer vi ingen vei. Det er først og fremst et valg om å gå inn, uten andre redskaper i første omgang enn oss selv; vår medinnlevelse, våre følelser, holdninger, observasjoner, verdier, tro og vurderinger. Dette er et risikofelt. Som kjærligheten. Tar vi ikke sjansen, opplever vi den ikke. Tar vi ikke sjansen på å møte den andre som mer enn symptomer, vinner vi ikke den erfaringen som kan gi oss større innsikt, forståelse og trygghet. En av mange erfaringer jeg gjorde meg var at samtalen ikke får være et verktøy for en prest som har tatt på seg oppdraget med å være problemløser og realitetsorienterer;

Sykepleierne på avdelingen syntes det var problematisk at en kreftrammet og døende kvinne ikke var villig til å gå inn i samtalen om nettopp det at hun snart skulle dø. De pårørende

⁴⁹ Frankl, 1971, s. 56

hadde også gitt uttrykk overfor pleierne at de syntes dette var trist, da de følte at de ble forhindret i å ta den avskjeden de ønsket med henne. Jeg ble satt inn i situasjonen, og endte opp med å ta på meg ansvaret for å ”realitetsorientere” kvinnen som deretter ville bli istand til å gi de pårørende den avskjeden de mente å måtte få ha. Jeg banket besluttsomt på døren og gikk inn. Kvinnen lå i sengen og så pave Johannes' gravferd. Hun var en meget reflektert og innsiktsfull fagperson. Vi hadde en lang samtale om paternalisme, treet på utsiden av vinduet og de ulike destinasjonene i en sydenkatalog hun likte å bla i. Jeg fortalte ingen om samtalen vår. Og en ting hadde jeg klart for meg etter dette møtet; et menneskes problematikk er dennes problematikk, og må ikke få overføres til meg eller via meg til noen annen. Her er det empowerment-tenkning kan hjelpe presten å beholde et visst klarsyn. Dermed kan den døende møtes der hun måtte befinne seg, og de pårørende gis anledning til å få snakket om hva de synes er problematisk ved at den døende ikke vil snakke om døden, og hva som er vanskelig ved at de ikke får tatt avskjed. Det er dette arbeidet presten skal gi rom for, ikke noe annet. Gjør vi samtalen til noe mer enn å se og å lytte, mister rommet sin frihet. Samtidig er risikoen stor for at vi mister både den andre og oss selv.

Å kunne gi den andre rom, fordrer at presten kan se og høre den andre. Og det fordrer at møtet med den andre ikke krever mer enn det som finnes i selve møtet. Møtet fantes, og det var nok.

En gammel prest ble spurt om hvordan han kunne utføre begravelse, dåp og bryllup på samme dag uten å miste seg selv. Etter å ha tenkt seg om en stund, svarte han;

Det er ikke jeg som skal være trist ved begravelsen, men jeg skal gi rom for sorgen.

Det er ikke jeg som må være glad ved dåpen, men jeg skal gi rom for gleden, og det er definitivt ikke jeg som skal være forelsket ved vielsen.....⁵⁰

⁵⁰ Bjørklund, 2005, s.28

4 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

4.1 SÅ LENGE VI LEVER

Jeg har tidligere vært inne på at det er i krisesituasjoner vi mennesker erfarer hva som er de bærende og hva som er de sviktende konstruksjonene i livene våre. Vi opplever både at vi har styrke i oss til å leve livet som det faktisk er, men også tider der vi best ivaretar vårt liv ved å velge en form for flukt. Troen på hvem vi er og hvordan og hva livet er, formes i de fellesskap vi inngår i. Litteratur, kunst og kultur, verdier og livsholdning, venner og familie speiler oss og former oss. Dermed vil vi være ulikt utrustet i møte med det som møter oss i livet. Ingen som lever kan unngå å møte seg selv i spørsmålene om mening, død, skyld og lidelse. Men det bildet vi ser av oss selv når vi speiler oss i spørsmålene, vil være forskjellig. Ingen prest kan føre samtalen fram til endegyldige svar. Den andre må selv lide under byrden det er å være menneske i møte med spørsmålene. Men presten kan være deltagende og medfølende, i visshet om at disse spørsmålene ofte oppleves truende fordi de er knyttet til det helt grunnleggende ved det å leve. Det er i disse perioder av livet at vi erfarer at det finnes dimensjoner og sammenhenger der ingen eksakt kunnskap eller erfaring kan nå oss. Vi og vår tro står alene, og vi kan føle oss nakne og sårbare. Eksistensielle spørsmål bunner i at mennesket er en skapning som er seg sin egen eksistens bevisst. Dette skaper muligheten for at vi til tider frykter for at underlaget vårt skal svikte, frykter for hva som skjer om jeg selv mister kontroll og oversikt, frykter når vi opplever at troen forsvinner, frykter når rammen vår svikter og vi faller utenfor. Når jeg ser tilbake på de møtene jeg her har gjengitt, har jeg mange ganger hatt en fornemmelse av det åndelige. Det er min bestemte oppfatning at det åndelige er en livsytring som sterkest kommer til uttrykk i det mellommenneskelige fellesskapet.

Narrativ tilnærming bygger blant annet på tanken om at våre indre bilder ikke er fastlåste bilder. Og det er her håpet om forandring ligger. Dette blir dermed en tilnærming til den andre som tar denne på alvor, i visshet om at vi alle er sammensatte mennesker. Og derfor kan bildene og fortellingene våre endres og blir rikere og mer åpne. En prest som jobber utfra narrativ tilnærming vil kunne være en medredigerer og medfortolker til de bildene og

fortellingene som er blitt dominerende i den andres liv, ved å skape det rom der også andre erfaringer og kunnskaper kan bevisstgjøres og språkliggjøres. Alle mennesker har levd et liv som er større enn det den dominerende fortellingen for øyeblikket rommer. Derfor ser jeg narrativ tilnærming som en viktig forståelsesmåte prester kan ta i bruk for å finne frem til det materialet hos den andre som blir en ressurs til nyorientering og forandring. Dermed kan prester være medskapere i å finne frem til de erfaringer som bryter ned, og bidra til at det skapes nye erfaringer som kan erstatte de gamle. Da kan det hos den andre skapes en ny tro på hvem hun er, hvilken betydning hun har og i hvilken sammenheng hun står i.

Jeg tror at som prest kan man bare være til hjelp dersom man tror at forandring er mulig. Dette er en holdning som vil skinne gjennom hos presten, og gi den andre tro på at noe verdifullt faktisk kan skje. Dermed er det viktig at presten har et nyansert syn på hva sunnhet er. Sunnhet og opplevelse av mening er ikke kun knyttet til fravær av sykdom eller lidelse. Sunnhet har også med måten man møter livets skiftende kår på. Sykdom og lidelse vil alltid inneha muligheten til å oppdage nye sammenhenger og farger i livet. Johannes Møllehave uttalte engang at det skal mange farger til, før fargen blir sort. I dette ligger det faktum at sort er den fargen som krever flest fargesammensetninger. Ved å overføre dette til et bilde på livet innebærer det at det må være opplevelser av gult solskinn, himmelblått hav, grønne enger før et menneske kan oppleve den sorte fortvilelse. Dette var også svært fremtredende hos de kreftpasientene som ikke hadde lenge igjen å leve. I slike situasjoner opplevde jeg ofte at de forsvarsmekanismene mennesker ofte tar på seg, ikke ble tatt vare på av den syke. Dermed ble det større rom for drømmene, lengslene og skuffelsene. Livets realitet ble tydeligere. Det finnes mange eksempler på at livet leves og oppleves mer intenst av den som har vært, eller er, nær sin egen død. Dermed er muligheten for andre erfaringer og annen livsopplevelse der, til den aller siste slutt. Dermed kan narrativ tilnærming også oppleves som åndelig, fordi det er en tilnærming som gjør noe med oss, eller kan gjøre det. Vi kan skape nye fortellinger og oppdage gjemte erfaringer som viser oss et større bilde om hvem og hva vi er, og hvilke sammenhenger vi hører til i og er medansvarlige for. Mennesket skapes i stadige prosesser der livets mangfoldighet gis rom.

Min konklusjon er derfor at innføring av narrativ-, empowerment-, og LØFT-tenkning i presteutdannelsen vil føre til en kvalitativt bedre prestedtjeneste og ha en særlig betydning for tilretteleggelsen av de mange mellommenneskelige møtene og de nære samtale. Målet må være at tankene fra disse teoriene og metodene må bli noe mer enn et handlingsverktøy, de

Samtalens verdi – når fortellingen skaper veien videre

må også få bli en grunnleggende holdning som medvirker til at presten kan være en medvandrer som understøtter og fremmer prosesser som fører til bemyndigelse, ansvarlighet, mot og håp.

Presten har en helt unik posisjon i forhold til mange andre helsearbeidere idet at hun kan skape rom for samtaler som sikter lenger enn til å omfatte rent fysiske og psykiske symptomer og sosiale relasjoner. Som prest kan vi gi den andre et rom som kan brukes både nært og personlig der smerten sitter aller dypest. Den andres trossbilder av seg selv, omgivelsene og livet kan møtes i en konkret situasjon her og nå. Da kan den andre få oppleve å ha noe å lene seg mot, og kan være i stand til å tåle mer fordi de sammenhenger hun lever i, gjør det. Dette gir en mening inn i det vonde som gjør at det går an å leve også i meningsløsheten og lidelsen. For knuste liv skal også leves.

LITTERATURLISTE

- Abram, D. *Sansenes magi. Å se mer enn du ser – persepsjon og språk i en mer-enn-menneskelig verden.* Oslo 2005. Flux Forlag.
- Bergman, S. og C. Blomqvist. *Uppskattande samtalskonst. Om att skapa möjligheter i samtalets värld.* Stockholm 2004. Mareld Forlag.
- Bjørklund, L. *Tid til trøst. Om de vanskelige møtene.* Bergen 2005. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Brevig, Henriette. *Kunnskap i handling – kristologi i bruk.* Oslo 2006. Fordypningsoppgave ved Det teologiske fakultet.
- Crafoord, C. *Mennesket er en fortælling. Tanker om kunsten at samtale.* 4. opplag. København 1996. Hans Reitzels Forlag A/S.
- Johnsen, A., R. Sundet, og V.W. Torsteinsson. *Samspill og selvopplevelse. Nye veier i Relasjonsorienterte terapier.* Oslo 2000. Tano Aschehoug.
- Frankl, V. *Vilje til mening.* Oslo 1971. Gyldendal Forlag.
- Haaland, K.R. *LØFT og narrativer i profesjonelle samtaler.* Oslo 2005. Universitetsforlaget AS.
- Hauge, H.A. og M.B. Mittelmark (red). *Helsefremmende arbeid i en brytningstid. Fra monolog til dialog.* Bergen 2003. Fagbokforlaget.
- Johnsen, A. og R. Sundet. *Samspill og selvopplevelse.* København 1998. Hans Reitzels Forlag A/S.
- Kvanvig, H.S. *Historisk Bibel og bibelsk historie. Det gamle testamentes teologi som historie og fortelling.* Kristiansand 1999. Høyskoleforlaget AS.
- Leenderts, T.A. *Person og profesjon – om menneskesyn og livsverdier i offentlig omsorg.* 2. utgave. Oslo 1997. Universitetsforlaget.
- Levinas, E. *Underveis mot den annen.* Oslo 1998. Vidarforlaget A/S.
- Lundby, G. *Historier og terapi. Om narrativer, konstruksjonisme og nyskriving av historier.* Oslo 1998. Tano Aschehoug.
- Lundemark Andersen, M., P. Nørlund Brok og H. Mathiasen. *Empowerment på dansk.* Fredrikshavn 2000. Dafolo Forlag.

- Løgstrup, K.E. *Den etiske fordring*. Norsk utgave. Gjøvik as 1999.
J.W. Cappelens Forlag as.
- Monsen, N.K. *Den gode sirkel. En filosofi om kjærlighet og helse*. Bergen 2002.
Fagbokforlaget.
- Møllehave, J. og B. Andersen. *Det skal merkes at vi lever*. Oslo 2004.
Schibsted Forlagene AS.
- Paulo, F. *De undertryktes pedagogikk*. Trondheim 2003. Gyldendal Norsk Forlag.
- Ricoeur, P. *Eksistens og hermeneutikk*. Oslo 2000. Aschehoug Forlag.
- Røkenes, O.H. og P.H. Hanssen. *Bære eller bryte. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. 2.utgave. Bergen 2006. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke.
- Stang, I. *Makt og bemyndigelse – om å ta pasient – og brukervedvirkning på alvor*. Oslo 1998. Universitetsforlaget.
- White, M. og D. Epston. *Narrative means to therapeutic ends*. New York - London 1999.
W.W. Norton & Company.
- White, M. og D. Epston. *Experience Contradiction naratives*. Selected papers of D. Epston & M. White 1989-1991. Dulwich Centre Publications. South Australia 1992.